

रवि शाक्य
इखाउँ, यल

नगलि कबिता

दुगु बिवाद

मुंढा
कमलप्रकाश मल्ल

नःलि कविता

छगू विवाद

मुद्रा : कमलप्रकाश मल्ल

रवि शाक्य

ने. सं. १०८७

ये०

उपायक अधिकार
प्रकाशक

थाकू

युनाइटेड प्रेस, त्योड तंलाछि

222

[illegible]

नेपाल भाषा प्रकाशन

● “अन्तर कलेज नेपाल भाषा साहित्य पाला” या स्वीकृति
ये”, यल व स्वपया कलेज पाखें दैय्देंस पालपा साहित्य सम्मे-
लन न्याय्का वयाच्चकथं ने. सं. १०८७, कछलागा ५ व ६
खुनु निन्हुयंकं त्रिभुवन विश्वविद्यालयं खुगुगु ऐतिहासिक “अन्तर
कलेज नेपाल भाषा साहित्य सम्मेलन” सफलतापूर्वक न्याय्का
नेपाल भाषाया साहित्य-ख्यत्रे न्हूगु देन व विशेषता तनाब्यूगु
खं थन न्ह्यथना न्वने माली थें मताया ।

● जिमित लयता वः — भती भती लयंदुगु चन्दां त्रिभुवन विश्वविद्यालयया हे प्राध्यापक तथा नेपाल भाषाया छद्म नांदंद्म आलोचक भाजु कमलप्रकाश मल्लजु मुनादीगु छगू स्यल्लागु आलोचना-प्रत्यालोचना संग्रह “नःलि कविता : छगू विवाद” ‘नेपाल भाषा प्रकाशन’ नामं पिकाय् फत । सफू प्रकाशनया निरिति जिमित लःल्हाना दीगुली वय्कःयात आपालं आपालं धन्यवाद ।

● थये हे सफू पिकयां वने फडगु ‘नेपाल भाषा प्रकाशन’ यात तःधंगु आशा व विश्वास दु ।

‘नेपाल भाषा प्रकाशन’ या

गुथ्यात

हितकरवीरसिंह कंसकार

विश्वकेशर मार्के

उत्तमनारायण श्रेष्ठ

भूमिका

‘नेपाल भाषा साहित्यया वर्तमान काव्य धारा गुखे न्ह्याना च्वन, उकिया छुं परिचयसां विश्वया न्ह्योने तया बी’ धैगु उच्च आदर्श ज्वना नेपाल भाषा परिषदया नीब्रगूगु सफू ‘नेपाल भाषाया नःलि कविता’ पिहाँ वःगु छुं मखुसां गुदै दत । थ्व गुदैया दुने नेपाल भाषा काव्ये ‘युग प्रवर्तन’ जूगु खने मदय्फु । अये जूसां कविताय् गाक्कं ह्रूसः ताय् दु । लयताय् मागु खँ छु धासा, नेपाल भाषा कविताय् ‘न्हगु’ व ‘पुलांगु’ धैगु सजगतां थ्व हे च्यादै गुदै दुने बुलुङ्गं थाय् कया वःगु दु । खनं, पुलांगु प्रति असन्तुष्टि (असन्तुष्टि धाय्वं अनादर खय् मागु छुं मदु) हे न्हन्हगु सृजना याय्त मागु प्रेरणा खः । नःलि कविता संग्रह पिहाँ वय्वं पुलांगु प्रति असन्तुष्टि दकले ह्यापां सीदय्क आलोचनाय् पिज्वल । कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुया आलोचनां स्वभावतः मतभेद पिदन । मतभेदं विवादया रूप काल ।

खतु थव विवादया मूढा नःलि कविता संग्रह
खः । अयन् संग्रह सम्बन्धो थव विवादं नेपाल भाषा
काव्य व नःलि कविताया आधार व स्वरूप सम्बन्धी
मतभेदया रूप कावन । उकिं थन मुंनःगु न्यापु लेखे
स्वंगू स्तरया खँत ल्वीके फै ।

छगू- आलोचना-प्रत्यालोचनाया लिसे
लिसे जिमिगु च्वसां पिउतःगु क्षोभ,
व्यङ्ग, कटाक्ष, लाञ्छना, शंका,
उपशंका, आरोप आदि गुकिया
थौ च्यादं गुदं लिपा लुं मू मदु
घासां ज्यु ।

निगू- नेपाल भाषा परिषदं पिकाय
सफूया नामकरण सम्बन्धी मत-
भेद व सफुली दुने लापि व पिने
लापिनिगु कविताया आधारे
मतभेद ।

स्वंगू- संग्रहया आलोचना-प्रत्यलोचना
लिसे लिसे नेपाल भाषा काव्यया
स्तर, स्थिति व प्रवृत्तिया चर्चा,
नःलि कविताया सैद्धान्तिक
आधारभूतया चर्चा ।

विवादया च्यादं गुदं लिपा थव लेख-मुना

ब्वनोपि पाठकतयसं मेगु स्वया नं थव विवादया
स्वंगू पक्षे उपो ध्यान तैगु खना । छगू हे सफूया खँ
कया न्यापु लेखं मब्यंगु नेपाल भाषाय् दकले ह्यापां
पिदंगु विवादया अवश्य नं छुं महत्व दय्मा । थव
लेख-मुना पिकायगु ग्वसा ग्वैबले जिगु मनं तातुना-
पुलांगु व परम्पराग्रस्त लँ त्वःता नेपाल भाषा काव्यं
न्हगु प्रयोगया लँ लीत थव लेख-मुनां छुं लिधंसा बी ।

जिगु थव ग्वसा प्रेमबहादुर कसाजुया न्ह्योने
तया । थव लेख-मुना पिकायगु कु नेपाल भाषा
प्रकाशनं (त्रिभुवन विश्वविद्यालय) कब्बोगु कोछित ।
“अन्तर कलेज नेपाल भाषा साहित्य सम्मेलन—
ग्वसा खलः — त्रिभुवन विश्वविद्यालय” या थाकुलि
हितकरवीरसिंह कंसकारजुं थव सफू पिकाय्त् माक्र
कुतः याना सफूया आवरण, पिहाँ वय् धुंक्कु लेखया
व्याकरण, सफूया प्रूफ रवय्गु मुक्कं ज्या थःपिसं
याना दीगुलि थव सफूया धात्योंया सम्पादक ला
वय्कः हे खः । जि सम्पादकया नांया अनाहुक प्रयोग
व नाजायज फायदा कया थःगु च्वसां वय्कलंनिसं
आलोचक रत्नध्वज जोशी व कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजु-
पित नं धन्यवाद व कृतज्ञता ज्ञापन याना च्वना ।

* कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान	
नेपाल भाषाया नःलि कविता	१
* रत्नध्वज जोशी	
नःलि संग्रहया विषये	१७
* कमलप्रकाश मल्ल	
नःलि कविता व निह्य आलोचक	३७
* रत्नध्वज जोशी	
नःलि कविता : प्रतिक्रिया	४७
* कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान	
नःलि कविता : आलोचना व प्रतिक्रिया	५७

शान्ति सुख : कस्यैक कीर्ति

नेपाल भाषाया नःलि कविता

● कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान

जन्म : ने० सं० १०४६

शिक्षा : इस्वी सन् १९४२ या

अगष्ट आन्दोलने

लाना अंग्रेजी शिक्षा-

या हाइ स्कूल स्तरे

त्याग ।

आलोचक । थौकन्हे कन्या-
मन्दिर बहुउद्देशीय विद्या-
लयया मन्त्री व शिक्षक । छुं ई
तक 'चवसापासा' या मन्त्री व
'पासा' दैनिकया सम्पादक ।
नेपाली भाषाय् गद्य-कविता
मुना 'भञ्ज्याङ्ग तिरै' या चवमि ।
'कवि व्यथित र काव्य साधना'
चवया मदन पुरस्कारं सम्मा-
नित । थौकन्हे 'नेपाली साहित्य
संस्थान' या मन्त्री ।

भीगु भाषाय् आतक गुलि सफू पिहां
वय् धुंकल उकी "नेपाल भाषाया नःलि
कविता" सफूया व्यक्तित्व आपालं थी ।
नेपाल भाषाया तापनापं अंग्रेजी अनुवाद
नं दुगु सफू भीगु भाषाय् थ्व हे प्रथम
खः । थीकन्हे अन्तरराष्ट्रीय युग जूगुलि
नं भी, भीगु साहित्य-संस्कृति व राष्ट्र
अन्तरराष्ट्रीय जगते ह्यसीके फय्केमा ।
साहित्यया क्षेत्रे अन्तरराष्ट्रीय परिचय व
प्रचार केवल अन्तरराष्ट्रीय भाषाया
माध्यमं हे ज्वी । अन्तरराष्ट्रीय परिचय
तथा सांस्कृतिक विनिमयया निंति हे
मेमेगु देशे जा अन्तरराष्ट्रीय प्रकाशन थें
जागु अलग प्रकाशन संस्था दय्का थ्व
ज्या सरकारं थम्हं हे याना च्वंगु दु ।
भीगु देशखा विभिन्न भाषाय् पिहां वया
च्वंगु च्वन्हागु रचनात हिन्दी, अंग्रेजी
अनुवाद याना पिकारगु आवश्यक खना ।
खजा थ्व ज्या भीषाय् नं सरकारं थम्हं
हे याय् मागु खः । तर साहित्य प्रति

उदासीन थ्व सरकारया असमर्थतायात तोल्हे जुया स्वया च्वनेगु सिकं थःगु बल व सामर्थ्य फक्व याना यंकेगु हे भिं ताया । थ्व हे दृष्टि अंग्रेजी अनुवाद सहितया थ्व 'नःलि कविता' संग्रहया स्वागत याना; प्रकाशकया परिश्रम व भावनाया कदर याना; अले थ्वयात प्रश्रय बीगु प्रयासया प्रशंसा याना ।

थुलि भिगु भोत्ते, निगुलि भाषायात थाय् बिया, कवितय्गु किपां समेत भःभः धागु कविता संग्रहया स्वां थःगु भाषा-वयवे ह्वःगु खना मुजक लय् मताइ ? अवश्य नं थ्वं न्ह्यागु रूपे जूसां भीगु काव्यया परिचय बी ।

थ्व खः 'नःलि कविता' या सुन्दर व आकर्षक स्वरूप प्रति छगु उद्गार ! न्हूगु प्रयासया निति जिगु भितुना ! आ नःलि कविता अर्थात् संग्रहित कविता व थ्व सफूया बारे छुं बिचा याय ।

नःलि कविता धायगु मात्रं हे न्हूगु कविता धयागु अर्थ व्यक्त जू । अरु नःलिया माने- जिं स्यूथे- भीगु भाषाय् 'नच्चा'-क्यातुगु (कोमल) न्हूगुयात धाइ । अर्थात् न्हूगु जुया नं छिपे मज्जुगु । प्रकाशक तथा थ्वया सम्पादकं नं न्हूगुया अर्थे हे नःलि विशेषण तथा थ्व सफूया नां 'नःलि कविता' छुना थूगु खः । थ्वया पुष्टि अंग्रेजी नामं या । 'नःलि कविता' या अंग्रेजी नां 'Poems of To-day' या रूपे अनुदित जूगु दु । 'Poems of To-day' या अर्थ खः थौंकन्हेया कविता; वर्तमान काव्य धाराया परिचय बीह्व । जिं नं थ्वहे दृष्टि 'नेपाल भाषाया नःलि कविता' स्वया, ब्वना । आद्योपान्त ब्वने धुंका जितः वयागु स्वापा स्वयाबले गुलि हर्ष जूगु खः उलि हे आश्चर्य जुल, अले छुं भचा निराश नं । थ्व सफूया नां व थुको संग्रहित कविता नाप छु सम्बन्ध दु ? आपलं विचार याना । 'नःलि' कविता वा 'नःलि' विशेषणया सार्थक भाव व सामंजस्यपूर्ण शैली कुतुकुला माला ।

छुं हे सम्बन्ध मदय्कं हे 'नःलि' विशेषणया प्रयोग जा जूगु खइ मखु ? परन्तु जिं लुइके मफुत, सामंजस्य मखना !

धायें थ्व सफूया नां 'नःलि' मखया मेगु हे छुं जूगु जूसा थ्वया कवितायात कया खाइगु म्हुतुं नवाय् म्वालीगु गुकिया निति च्वमि भात्रुपि नाप च्मा याचना याय् ।

'नःलि कविता' पिकाय्गुया उद्देश्य खः विश्वया न्होने नेपाल भाषा साहित्यया वर्तमान काव्य धाराया परिचय बीगु । 'पिका पाखें' थ्वया स्पष्ट उल्लेख जूगु दु । अर्कि हे जा अंग्रेजी अनुवाद दुथ्यात । तर छु 'नेपाल भाषा परिषद' (प्रकाशक) या धापू अनुसार 'नःलि कविता' भीगु वर्तमान काव्य धाराया प्रतिनिधित्व या ? थये धाय्मागुया मुख्य कारण खः 'नःलि' व 'वर्तमान' शब्दया प्रयोग । यदि थ्व निगुलि विशेषण मदया थ्वयागु परिचय व प्रतिनिधित्वया प्रश्न पिहाँ मवःगु जूसा आलोचनाया विषय हे ज्वी मखु- दराजया सफू थें थःगु थासे अर्थपूर्ण जुया च्वनिगु ।

'वर्तमान' या अर्थ खः थौंकन्हेया समय-अद्यतन । अले 'नःलि' या माने नवीन-सर्वथा न्हूगु । 'नःलि' 'वर्तमान' या परिचय बी, 'वर्तमान' 'नःलि' कवितायात ह्यसिकी अवश्य खः । तर सुनानं यदि सिद्धिदासया कवितायात वर्तमान काव्य धया प्रतिनिधित्व याकेत स्वतः धासा छु हास्यास्पद मज्वी ? भानुभक्तया कविता गबलें आधुनिक साहित्ये दुथ्याइ मखु, अये हे न लेखनाथया काव्यं नःलि कविताया परिचय बी । अले छु 'नःलि' वा नवीन तथा 'वर्तमान' या परिचय व प्रतिनिधित्व न्हूपि कवितय्सं याइ, छाया कि इपि वर्तमान युगया न्हूपि कवि खः ? थये नं धाय् फैमखु । काव्ये नःलि व वर्तमानया अर्थ 'न्हूपि-थौंकन्हेया कवि' या कविता मखु- छायाधासा व न्हूगु

खः । नृपि च्वमितय्गु न्हूगु रचना हे 'नःलि कविता' धाय्गु न्हूगु कविताया सम्बन्धे अज्ञान प्रदर्शित याय्गु ज्वी । थ्वहे भूल 'नःलि कविताय्' खना, ठीक थज्यागु हे स्वरूप ।

'वर्तमान काव्य-धारा गुले न्ह्याना च्वन उकिया परिचय' नःलि बी अवश्य । तर थनी स्वीछदै न्होया 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाया कवितां थौं कन्हैया नःलि कविताया परिचय गथे बी ? छु थये भाषीगु नःलि कविता प्रति हे छगु व्यंग मखु ? थये व्यंग याना न्हिला च्वंगु छपु-निपु नःलि कविता स्वइदिसै :-

रूपं प्रमत्त गुलि थःगु दशा मसीया
चोनीमखु पलख घौछि नँ छन्त पीया
वो रूप शक्ति गुलि दू हनिचा जुयेवं
वोनी फुना प्रिय अवश्य निभा बियेवं ।

[वैकुण्ठप्रसाद लाकौन — 'ह्वयत्यंगु स्वांयात']

छल व कपट छुं स्वीकें हे मरु,
शुद्धगु हृदयं स्वागत याः वरु,
जग-व्यवहारं चिका मच्चं पि
अनया सकलें मुसुमुसु काः पि ।

[फतेबहादुर — 'स्वर्गानुभूति']

थज्यागु नुगले ल्वीकाः व्वां व्वां
मन वन्य जक त्यन ल्यू ल्यू,
परम् छुयाय् जिगु दीनावस्थाय्
हात लुफी जथु ऊहू !

[चित्तधर — 'लुफी']

सिद्धि अमात्य, गणेश व भैरव
थय् हे गुलिखे वन ज्वी न्हापा,
थौं छं पा वल रुद्रबहादुर;
कन्हे छु ज्वी छुं धाय् मफु पासा !

[रत्नध्वज जोशी — 'कंया भाले ह्वोगु गुलाफ']

छु थ्वहे खः नःलि कविता ? अथवा नःलि कविताया परिचय उपर्युक्त उदाहरणं ब्यू ? थुकथं हे नःलिया नामे बर्च्छ मयाक पुलांपुलांगु प्रकाशित सफू वा पत्रिकां लिकयातःगु पुलां पि कवितय्गु कविता थुके दुथ्यागु दु । थुकी 'ह्वास' छगु तोता प्रायः मेगु सफू न्हूगु कविताया दृष्टिकोणं स्वयं बले पुलां ज्वी धुकल मधाय् पैमखु । थुमिगु शिल्प शैली, भावाभिव्यक्तिया परिपाटी, उक्ति व ह्वाद, भाषाया स्वरूप, उपमाया ढाँचा, विषय वस्तुया पकड आधुनिक साहित्यया आरम्भिक काल थें च्वं । अथवा नेपाली साहित्यया भिन्यादें न्होया कविता भाषा । अझ अत्युक्ति मज्वीगु खःसा धाय्माली, हिन्दी कविताया स्वीदें न्हापाया गुप्तकालया परंपरा ! (शायद थये धाय्गु आपा-सिया यइ मखु) सिद्धिचरणया 'मां' वना सिद्धिचरणया न्हूहा कवि गथे ह्वासी ? थ्वला 'स्ववि प्यागु म्ये' हाला 'ह्वास' या आजु थिइगु खँ थें च्वं । यद्यपि उद्धृत कविताया सिकं थ्वय्कःपिनिगु रचना भयातु, पुलां हे जूसां कविताय् मार्मिकता दु, संवेदना दु, अले कविताया सुकुमारी भावया सुन्दर अभिव्यक्ति ।

यदि साहित्य सदैव नवीन खः, - अद्यतन धयागु संग्रहकर्तया धारणा खःसा थ्वयात अनेक अध्याय व सर्गे विभाजन धाय्गु मूर्खता छाया याय्माल ? न्हावव हे उच्चकोटिया रचना थजु, छुं काल लिपा व नं पुलां जुया वं ।

अले न्हूगु अभिव्यञ्जना शैलीया विकाशे नित्य हिला चवती । कालिदास वा शेक्सपियर, व्यास अथवा होमरया कृति ब्वना रस काय् फै, हृदय थी वं, तर छु उकि हे वयात 'नःलि कविता' या उपाधि बी फै ? रस न्हूगु वा पुलांगु कविताया परिभाषा मबु । न्हूगु जुयां नं हृदय थी महुगु रसहीन कविता आपालं दु । थये हे पुलां जुया नं रसं जागु हृदयग्राही रचना महुगु मबु । थ्व खयां नं तबि पुलां न्हूगु ज्वी मबु न न्हूगुयात पुलां धाय् फै । वर्डस्वर्थ—कालरिजया स्वच्छन्दवाद इजरा पाउण्डया यथार्थवादे ल्हलहं वन, बोदलेयर तथा इलियटया प्रतिकवादे व पुलां थें भापिल व इलियटया काव्य धारां तोपुल । अरु फ्रांसे थ्व फुकुया विरुद्ध—उकल—नियम—बन्धन फार्मूलाप्रति विरोहया रूपे कलाकारतय्त स्वाधीनता बीगु आन्दोलन थें दादाइज्म व अति अस्तित्ववादी धारा न्हात । प्रत्येक धारा व वादया प्रयोगे न्हापाया रूप पुलां थें जुया हिलावना चवगु दु । भीयाय् नं थुकथं हे नेपाली देवकोटाया कविता पुलां जुया वना चवंबले; सिद्धिचरणया 'सीस्वां' आधुनिक खयां नं समय थ्वयासिकं न्होने ब्वाय् धुंका लेखनायीय परिपाटी वा हृदयजुया इतिवृत्तात्मक कविता अथवा वर्णन शैलीयात नःलि धका गय् नाला काय्गु ? छु वर्तमान कविताया न्हूगु ख्वापा 'हृदय कथा' वा 'याकःमियाचा' खः ? छु नःलि कविताया नाँकि मय्जु 'मुना स्वां' खः ? छु थ्वयागु सः 'अर्हत्तन्द' या आख्यान व 'ख्वबि' तथा 'ख्वबि प्यागु म्ये' या धा खः ? 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' या जनाता जा सी धुंका; 'वर्मादेव' या 'दुह त्वं ह्य मचा व गामापहः वः ह्य ल्याय् ह्य दाहु 'नेपाल' व 'भी' नाप पाचिना सम्मेलने जूगु खना । नःलिया बुरा कवि मचा ज्वी मगानिइ बी थें चं, अले ल्याय् ह्य कवि बुरा ज्वी मसः ह्य ह्याउँमचा थें ।

थ्व खः 'नःलि कविता' या बुरा कवितय्गु कविता विषये छु दृष्टि । आ 'नःलि कविता' या नःलि (युवक) कवितय्गु नःलि कविता बारे छु बिचा याय् ।

छह्य निह्य बुरा कवितय्गु छगू—निगू कविता तोता मेगु कवितां थौंकन्हेया प्रतिनिधित्व मया धयागु दृष्टिकोण व्यक्त याय् धुन । तर जिगु धापू दु—जि खना थें—संपूर्णतः (खालासालां) स्वयंभले 'नःलि कवितां' वर्तमान नःलि कविताया प्रतिनिधित्व यात धयांगु घृष्टता मयाना । शुकी न्हूपि आपालं कवित नं अवश्य दुथ्यागु दु, तर च्वे धया थें—न्हूगु कवि ज्वीवं न्हूगु कविताया रचना ज्वी—संभव मज्जु । थ्व खें 'नःलि कवितां' स्पष्ट या ।

गुलि न्हूपि युवक कवितय्त थाय् बिया तःगु दु उकी प्रायः कविताया रूपे नेपाल भाषाय् छु न छु नांदपि खः तथा कविताया क्षेत्रे उज्ज्वल भविष्य ज्वना भापि परिचित कवि । तर विशेषयाना कवि हे जक न्हूपि जुल कविता मबु । न्हूगु कविताया न्हूगु ख्वापा अथवा नवीन अभिव्यञ्जना, न्हून्हूगु धाराया न्हून्हूगु प्रयोग सर्वथां शून्य ताया गुकिया प्रयोग विश्व साहित्ये जक मबु नेपाली काव्ये नं शुरु जुया च्वन व भीगु भाषाया कवितय्गु कविताय् नं थ्वया संकेत खने दयावया च्वन । थज्यागु न्हूगु धाराया अभावे नामं 'नःलि कविता' या असार्थकता खना सु जक अजोगती मलाइ ?

'नःलि कविता' या युवक तथा न्हूपि कवि खः—सत्यमोहन, तीर्थ-राज, माधवलाल, भगवतीप्रसाद, आशाराम, चित्तरञ्जन, रामबहादुर कायष्ट, रमापतिराज, शर्मा, फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य, नारायणदेवी व दुर्गालाल । सत्यमोहनया 'जिगु छे' ह्यसीकेसा' केवल सांस्कृतिक परिचय व गौरव खः । तीर्थराज व माधवलालया कविताय् स्थला पहः दु, आधुनिक खः, तर

नःलिया ह्यू ख्वा मडु। मेपि न्हूपि कविताय् रचनाय् प्रायः याना वर्णनात्मक
शैली व विषय वस्तुं दृश्यात्मक जुया फोटोग्राफिक उद्गार व्यक्त याना च्वंगु
दु ! वर्णने नं उक्तिवैशिष्ट्य दु, न कल्पनाया सूक्ष्मता, न दृष्टिकोणे नवीन
परिवर्तन, न प्रयोगया मौलिकता ।

‘सीगु’ यात कया भगवतीप्रसादजुं धयादिल—

भवया समस्त प्राणीतय्गु
मंकाछे खः यमपुर धैगु
उकिं जि नं अन वने त्यनागु
गन कि छिपिं नं छन्हु वनि तिनिगु ।

गुलि भदा व कविता शून्य अभिव्यक्ति थ्व ! ‘नःलि’ या किचः जा
छु, थ्व वचनावने जि थःत नीदै न्होरा पाठक भाषा ! खुसिया वर्णन याना
‘योह्म खुसियाय्’ रमापतिराज शर्माया दकले बांलागु धापू खः —

तुं पुखू थें लः नवय्का अगति उवीका मच्चनिह
बन्द द्वारं थःत कुंका चवन्यगु मखु ह्वां सो जि नं

भाव अस्वस्थ मध्या । तर न्हूगु किसिमं थ्व हे भावं समायाना
व्यक्त मज्जुगुलि म्या हे नवीनता बोध मज्जु, न काव्यात्मक उक्ति दु उक्त
कथने । पुलां पहलं कताना तःगु तथा चितवर सलं आशीर्वाद बिया च्वंगु
तथागतया न्याप्ति ल्हा थें व्वइ च्वंगु किचः खना । थ्व किचः आपा नवयुवक-
तय्गु रचनां वयं । ‘बनवा’ या कुंवाय् नं दु । आशारामया ‘उपहार’
भावना शून्य मखु, प्रियया निंति छगु अनुरागपूर्ण कोसः मात्र ।

न्हूपि कविताय् भवने संतोषयाय् बःपि मेपि निह कवि दु—
दुर्गालाल व नारायणदेवो । निम्हं व्यथावादी खः, अय्त् लें पा । न्हूपि कवि-

तय्गु रचनाय् दुर्गालालया ‘खुसिया लिसः’ दकले थी, भाव प्रधान व संवे-
दनशील जू । नारायणदेवोया ‘मचा सीह्म मांयात’ नं भावना प्रधान जुया
मचा सीह्म मांया शोकावस्था प्रति हादिक संवेदना व्यक्त जुया च्वंगु दु ।
तर ‘खुसिया लिसः’ ले उद्वेग व भाव-विन्यास दु, कविया व्यक्तित्व पिज्वः ।

न्हूपि कवि, न्हूगु पहः पिहाँ वय्त स्वयाच्चं थें नःलिया किचः बरु जि
रामबहादुर कायष्ठया ‘वर्षा’ कविताय् खना । खला थ्व ‘वर्षा’ नं वर्णनात्मक
खः, तर थुकीया वर्णने कविया संवेदनां प्रकृति नापं त्वाय् चिना तःगु मौलिक
ढंगया अभिव्यक्ति दु । थ्व अवश्य नःलिया लक्षण खः । थुकी उपमा-
सौन्दर्यया न्हूगु प्रयोगया लंप्वी वस्वया च्वंगु व्यक्तित्व दु । ‘चाकःलिपां
पवंत ह्यितिका’ थ्वयागु हे रूप खः । अले भाव-अभिव्यक्तिया लें थ्व छगु
माध्यम जूगु दु—

उबलय् समयं भाषण यात,
इतिहासं पौ प्वीका न्यंकल,
च्वाकिं न्हसला वया हथासं
उकियागु किपा काल भिलिक ।

चञ्चल परगसां हथासं भिलिक तस्वीर कागु उक्ति बांला । अय्
जूसां उपमा हे कविता मखु । अले कविया अपरिपक्वता दुस्स्वःनि ।

थुकथं ‘नःलि कविता’ यात नःलि धका नाले मफुत । प्यब्वे स्वब्व
धया थें पुलां कविता दुथ्याना नं छाय् ‘नःलि’ या संज्ञा कागु खः, आश्चर्य
ताल । ‘न्हूगु सिसी पुलांगु अय्ला’ धया थें थ्व न्हूगु सफू पुलांगु कविता खः ।
भिदै न्हो कविताया गुगु रूप व स्तर खः थौंकां वहे मखया हिलाच्वंगुलि
नःलि कविताया प्रतिनिधित्व पुलां कवितां याइमखु । मेगु खें, विभाषी

आधुनिक साहित्य आधुनिक कविता गुलि च्वन्हा, भीगु काव्य (अथेला मेमेगु अंग नं) साहित्य—पुलांगु मिखां स्वःसां—च्वमन्हा। थ्व खें नं 'नःलि कविता'य संकलित पुलांगु कवितां धा। केवल आधुनिक नेपाली काव्य—नःलि कविता मखु—नाप तुलना याना स्वःसां सी दु (थ्वया मुख्य कारण न्हागु थजु)।

'नःलि कविता' या प्रकाशकं (संपादकं) यदि थ्वहे भीगु काव्यया स्तर खः, न्हूगु कविता खः धयागु भाषा (मापदण्ड दय्का) थ्वयात व्यक्त यायत्त स्वयाद्यूगु खःसा थुकी नं छता-निता अप्रासंगिकता खने दु।

धाय्, भीगु कविताया थ्व हे स्तर खः, अकि थ्वयात हे नेपाल भाषाया 'नःलि कविता' छाय् मधाय्? तर भीगु कविताया थ्व स्तर ज्वीवं 'नःलि' गय् ज्वी? छगू खें, थौंकन्हे नं भीगु कविताया स्तर सिद्धिदास अथवा भानुभक्त्या काव्य समतुल्य नकतिनि शुरु जुल धाय्। तर छु थौंकन्हे थ्व स्तरया कविता भीगु साहित्य शुरु ज्वीवं थ्व कविता वा साहित्ययात भीगु साहित्य तथा काव्यया आधुनिक अथवा नःलि रूप धका नालेगु? थये हे परिभाषा बी फै? थये खःसा आधुनिक साहित्यया स्वतन्त्र परिभाषाया छु मतलब? अथे हे थौंकन्हेया 'न्हूगु कविता' या तात्पर्य छु जुल? आधुनिक साहित्य वयात हे जक धाय् फै गुकी आधुनिक अभिव्यक्ति, शिल्प व भाव—व्यञ्जना दै, आधुनिक मान्यता व धारणाया अनुकूल ज्वी; उपमा—उपमेय व उक्ति वैचित्र्य आधुनिक प्रयोगया लें ज्वनी; आधुनिक सामाजिक प्रतिक्रिया व घातप्रतिघात प्रतिफलित ज्वी। थुकथं हे 'न्हूगु कविता' आधुनिक काव्य-धाराया वैयक्तिकता व समाजपरकता प्रधान परस्पर भिन्नता युक्त निगुलि लें त्वःता व्यक्तिगत व्यक्तित्वया मौलिकतापूर्ण अभिव्यक्तिया नाप नापं समाज-परक धरातलया विस्तृत उद्याने ह्वःगु विस्तृत भावभूमिया स्वां खः न्हूगु

कविता, गुकिया अभिव्यञ्जना, शैली, भावोद्गारया माध्यम, उपमा—उक्तिया प्रचलित परिपाटी, विषय वस्तुया निर्वाचन आदि आधुनिक काव्यसिकं पाना सर्वथा न्हूगु कित्तां प्रयोग जुया च्वनी। 'नःलि कविता' या न्हूगु तथा पुलांगु कविताय् छु उपर्युक्त भावना व अभिव्यक्तिया नवीनतम व्यञ्जना दु? प्रयोग दु? प्रयास दु? थ्वइगु हे अभाव खना थ्वं 'नःलि कविता'—Poems of To-day—या प्रतिनिधित्व वा परिचय बी मफु मघासैं मगा। थ्वहे सिल-सिलाय् थये नं धाय् मास्ति वल—संग्रहया विभिन्न रचना खना—'नःलि कविता' सफूया नां भूलं च्वंवन, कित धाय् माली नःलि कविताया प्रतिनिधित्व याइकथं नःलि कविताया संकलन याय्गु दत्तता प्रकाशकयाके मदु। नत्र व हे कविया संग्रहित कवितासिकं बांलागु कविता प्रकाशित जुगु दय्कं छाय् नःलियात मत्वःगु अथवा वइसिकं बांमलागु कवितां थाय् काल? उदाहरणया निति चित्तरञ्जनया कवितायात काय्। चित्तरञ्जनया 'मां लुमंका' खण्ड काव्यं हे 'मां मदुपित' कविता लिक्का तःगु खः। तर जि स्वेबले, 'मां लुमंका' काव्यया मेमेगु कविता नाप तुलना याना स्वत धासा थ्व बांमला ताइ। शायद थ्वथा कवि मचागु नं खैमखु। थये हे बांला—बांमलाया दृष्टि स्वेबले (नःलिया मिखां मखु) चित्तधरया 'नःलि कविता' संग्रहया कवितासिकं 'नाः-मदु पो' गाव्कं स्यल्ला। अले नारायणदेवीया 'मचा सीह्य मांयात' सिकं 'नारीयात' धयागु कविता च्वन्हा—

नारीं पचिनं धरती च्वीवं
भू कम्पित ज्वी फैमखु छिं
भीगु प्रतापं सुर्घो ग्याइ
अबला अबले ख्वैमखु छिं।

गुलि मार्मिकता दु, नारी परवशता प्रति नारी शुलभ प्रतिशोधया संवेदनशील उदगार ! सिद्धिचरणया 'मां' व 'सीस्वां' या 'दुवाते' या सत्ता नःलियात त्वःगु गुलि फुटकर रचनात दु; अय् जूसां पुलांगु हे समावेश जूगु खँ पुलांगु तालया काव्यधाराया हे प्रतिनिधित्व व परिचय बीगु ग्वसा 'नःलि कवितां' ग्वःगु दु धयागु थ्वया संपादनं वयं । अले करंवयंगु छपु-निपु सहयोगी कवितयगु रचना त्वःता छन्दे हना तःगु कविता मात्र हे थुके समावेश जूगु खना नं आश्चर्य जुल तथा संपादकया कवितात्मक दृष्टिकोण ह्यसिके अःपुल । कविता छन्द मखु, तर थौंया जमानाय् नं 'छन्द हे कविता खः' धयागु धारणां नःलि कविताय् ज्या याना च्वंगु छन्दबद्ध रचनाया अतिशयोक्तिपूर्ण बाहुल्यं स्पष्ट या । शायद—बिचा याना—अकि हे ला मखै, अत्यन्त न्हापि कवितय् थुके थाय् दया नं निह्य-प्यह्य ल्हा ज्यःपि कवि थ्व सम्मान काय् मफुत ? छाय् कि थ्वय्कःपिनिगु कविता छन्दया तिसां भःभः मधा । अथवा थ्वय्कःपिसं छन्दे च्वया मदी (शायद गुम्हेस्यां छपु-निपु दय्फु) । जि उल्लेख यानापि तिरस्कृत कवित (रचना दुमथ्यागुयात जि अपमान मभापा) खः मुख्य याना ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, परमानन्द, शान्ति सुरभ, रे. र. न. स्यस्यः तथा तेजेश्वरबाबु गोंगः । छाय् थ्वय्कःपिन्त थाय् मडुगु खः व जा थ्वया संपादक वा पिकाह्य ने० भा० पं० हे सी । तर जि स्वेबले-छाय् धासा, नःलि कविता संकलने नःलिया धारणा अनुसार शैलीगत व विचारगत गुगुं छगु सैद्धान्तिक धाराया विशेष पृष्ठभूमि मडु—अकि त्वःफ्यूपि (वास्तवे त्वःफ्युगु मखु त्वःतूगु खः) उल्लिखित कवितयगु रचना बारे विशेष 'नेगेटिभ' धारणा तय् मागु खण्ड हे मखना । यदि 'नःलि कविता' या न्हापि कवितयगु कवितासिकं ववह्य धयागु सुनानं धासा वय्कःया न्यताले

थ्वय्कःपिनि प्रकाशित रचनां दाइच्चंगु खना ।

थुकथं 'नःलि कविता' पिकया 'नेपाल भाषा परिषद' "वर्तमान काव्यधारा गुखे न्ह्याना च्वन, उकिया छुं परिचय विश्वया न्ह्योने तथा बी" धयागु गुगु आशा व उद्देश्यं प्रतिनिधित्व याय् त्वःगु खः व दुराशा भापा । अले मखु, थ्व हे भीगु 'नःलि कविता' या स्तर खः, स्वरूप खः धयागु धार्थे थ्व संग्रहनं धार्थे थ्वया संपादक व ने० भा० पं० या धापू खःसा जि धाय्, भीगु कविताया स्तर गाक्कं ववे तिति नेपाली भाय्या कवितासिकं । अज नेपाली (मेगु विदेशी भाषाया कविता नाप तुलना याय् मलो) कविताया स्तरे थ्यंकेत ने० भा० पं० या कवितसं भिदै मेहनत याय् मानि अबले तक नेपाली कविता नं थःगु थासे सुंक च्वंच्वनी मखु) ! यदि नेपाल भाषाया नःलि कविता 'नःलि कविता' या पिने दु, उके दुने मखु धयागु खःसा थ्वयात 'नःलि कविता' मधाय्गु हे श्रेय । अले धाय् हे माली—भीगु कविताया स्तर थाहाँ वय् मफुनि यद्यपि व्यथितया 'छ्वास' थें जागु न्हगु संग्रह व पुलांसां दुस्यः बल्लागु 'सीस्वां', 'स्ववि' तथा 'भसुका' थें जागु न्ह्यः कविया भावुकता प्रधान कविता एवं न्हन्हगु शैली तथा अभिव्यक्ति खने दुगु कविता सम्मेलने न्यने दु, प्रकाशित जूगु दु । छु आ धार्थे 'न्हगु कविता' या निति न्हापि हे कविया लें पिया आशा याय्गु घृष्टता ज्वी ? ●

['भो' दँ ३, ल्या १, ने. सं. १०७६]

नःलि संग्रहया विषये

● रत्नध्वज जोशी

जन्म : ने० सं० १०३६, दिल्ली-

ध्वः १, ललितपुर

आलोचक व निबन्धकार ।

श्रीकण्ठे त्रि-पद्म विद्याश्रम हाइ-
स्कूलया शिक्षक ।

कृति : 'निबन्ध छपुचः', 'निबन्ध
निपुचः', 'नारद-मोह'
(काव्यानुवाद), 'बाखं
पुचः' (सम्पादन), 'गद्य
पुचः' (सम्पादन),
'साहित्यया सुलचं' (सम्पा-
दन) । नेपाली भाषां
'आधुनिक नेपाली साहित्य-
को भूलक', 'हाओ काव्य
परम्परामा उसेको लागि' व
'साहित्य : एक दृष्टिकोण'
आदि सफूया चबमि ।

विचार स्वातन्त्र्यया युगं मतभेदयात
ब्वलंकी, मतभेदं न्हून्हुगु विचारधारा व
न्हून्हुगु दृष्टिकोणयात । थुगु विचारं स्वल
धासा “नेपाल भाषाया नःलि कविता”
या विषये किजा श्री कृष्णचन्द्रसिंह
प्रधानजुं गुगु विचार न्ह्यथना दीगु खः,
व स्वागत याय् बहः जु । तर व सम्पा-
दक अथवा नेपाल भाषा परिषद प्रति
गुलि चोभ वय्कलं प्रकट याना दीगु खः,
व वय्कःया प्रतिपादन अनुसार ‘नःलि
कविता’ नामकरण सफूया ज्वलंयात
मलोगु थें हे वय्कःया आक्षेप नं पुलां
तालगु हे जुल तिनि ला धया थें च्वं ।
कारण चिचीह्वागु खेंय् आपलं चोभ
वयनेगु नं आधुनिकता मखु ।

‘नेपाल भाषा परिषद’ नं छगू
संस्था खः, गुगु संस्थाया थःगु हे छगू
दृष्टिकोण दु । वं गुगु दृष्टि, गुलि व्यापक
अर्थे “नःलि” शब्देयात प्रयोग यागु खः,
व खेंयात कृष्णचन्द्रजुं उपेक्षा यानादिल ।

मेगु, 'नःलि कविता' संस्थाया गुह्य सदस्यं सम्पादन याना दीगु खः, वय्कःया व्यक्तिगत रुचिया नं छुं न छुं छाप व सफुनी लाइगु हे जुल; जि यानागु सा जिगु छाप लाइ, कृष्णचन्द्रजुं याना दीगु सा कृष्णचन्द्रजुयागु छाप लाइ । छगू संस्थाया बन्धने दुने च्वना नं दैगु थ्व व्यक्तिगत व मर्यादित रुचि स्वातन्त्र्यया विचार नं वय्कलं तयादी थें मच्चं । 'नःलि कविता' या विषये छुं च्वेत्यना दीगुया न्ह्यः हे थ्व नित्तां खें वय्कःया न्ह्योने वःगु जूसा आलोचनाया भाषा उलि कटु अवश्य ज्वी मखुगु ज्वी धैगु जितः विश्वास दु ।

भाषा अथवा देश अथवा नित्तांया विषये जागृति हैगु गद्य अथवा पद्यमय कवितायात नं "नःलि" संज्ञाया दुने तय्फु, थथे हे व्यक्तिवादी कवितायात नं । थुगु दृष्टि स्वल् धासा "ह्यत्वंगु स्वांयात" या दुने लागु

"होया बिचाल फतले थव मामयागु

याःसा सुगन्ध फुक थायस थेनि माःगु"

थ्व पंक्ति जागृतिया लक्षण मदु गुकथं धाय्गु ! चित्तधर 'हृदय' जुया निप्पुं कविता व्यक्तिवाद प्रधान युगया चिह्नत खः । 'लुफी' ला राणाकालीन जेलया प्रतिविम्ब नं खः । अकि उके जागृतिया सः ताय् मदु धाय् मछि । 'मां' कविताया अन्तिम चरण प्राणया बलिदान बियासां मातृभूमिया सेवा याय्गु प्रतिज्ञा क्यना च्वन; 'दुवाते' कविताय् नं व्यक्तिगत विचार स्वातन्त्र्यया सः यिना च्वंगु दु । 'ध्वेपीगु सलां' व 'पूजा' कवितां आधुनिकताया सः पिमज्वः धाय्गु ला सुनानं उचित धाइ हे मखु । कृष्णचन्द्रजुं नं धयादी थें मच्च । 'अहंत् नन्द' छगुलि हे पुलां पहः - निर्वाणवादया विद्रोही काव्य खः । 'छु खः ?' अथवा 'सिसि'; मोतीलक्ष्मीजुया 'चाया सल्हा' कविताय् नं व्यक्तिवादी काव्यधाराया स्वर छुं ताय् मदु धाय्गु अत्युक्ति याय्गु जक

ज्वी । सिद्धिदास अमात्य, गणेशबहादुर श्रेष्ठ व भैरवमोपाल बैद्यजुया मातृ-भाषानुराग सामन्त शासनया प्रति अपराध याय्गु स्वया छुं ह्य मज्जु । अजागु हे कारणं इमिगु हे समान दुःख व असामयिक मृत्यु वरण याना वंझ किजा रुद्रबहादुर लाख्यूया 'अवसान' प्रति समवेदना प्रकट याय्गु पुलां पहः मखु ला धयागु जिगु विचार खः । थुकथं हे 'मत', 'जिगु छें ह्यसीकेसा' आदि आदि कविताय् नं आधुनिकताया सः भीसं न्यने फु ।

नोछह्मा मध्ये भिह्मा, व नं पुलां पि धाववसिगु खें च्वेवन । ह्यपि भिह्मा कवितय्गु कविताय् नं आधुनिकता मदइ धाय् थाकु । कायष्ठजुयागु कवितायात ला कृष्णचन्द्रजुं नं नःलि मखु धया मदी । मेपि गुह्यसिगु कविता नं आधुनिकताया रंगं सर्वथा मक्यगु ज्वी फइमखु धाय्गुया छगू कारण थ्व नं दु कि थ्वय्कःपि उमेरं नं बयातुनिपि हे खः । वय्कःपि गगु वातावरणे ब्वलन व समाजयात हे आधुनिकताया रंगं थिया ह्य धुकल । भानुभक्त, सिद्धिदास अथवा लेखनाथजुया विचारधारानाप तक नं व गुह्म मध्ये स्वयां विचार मिलय् जू खइमखु अर्थात् लेखनाथजुया ढंगयागु नीति शिचावादी कवितायात तक नं वय्कःपिसं नं पुलां पहःगु रचना हे धाइ ज्वी । नेपाली कविताय् नं लेखनाथजुं लिपा बालकृष्ण समजुया रचनांनिसें आधुनिक युगया प्रारम्भ जुल मघाइपि सुं दैमखु । हिन्दी साहित्यया समालोचकतय्गु खें काल धासा ला इमिसं भारतेन्दुयागु युग अर्थात् १८५० सनं निसेंयात आधुनिक युग कया च्वंगु दु । यूरोपयागु खें काल धासा ला भन्त मशीन युगया प्रारम्भनिसेंयात आधुनिक युग धाय्मा धयागु खें स्वयां मतभेद दै मखु । उकें यूरोपया टी. यस्. इलियट थें जापि छह्म निह्म कविया रचनायात जक नःलिया दुने लाकेमा धया थें जागु गुगु आशय कृष्णचन्द्रजुं पिकया दीगु खः व मतभेद क्यनेगु छपु लेंपु

ज्वनादीगु जक हे खः ला धयां अनुचित ज्वी मखु ।

वास्तवे 'नःलि कविता' या सम्पादक व आलोचकया दृष्टिकोरो अन्तर आपा मदु । सम्पादकं चीमा तिनिबलेनिसैं थःगु जन्म बांलक हे ह्यस्युगु वंगलः सिमायात 'नःलि सिमा' संज्ञा बिल, वय्कः स्वया यक्वं वक्का-लिह्य आलोचकजुं वहे वंगलः सिमाय् थुगुसी तिनि चुलि जाया वःगु क्यातुसे च्वंगु हःयात जक 'नःलि' संज्ञा बीमा धयादिल । केन्द्रीय विचारधारायागु दृष्टि स्वेबले निह्य लेखकया राय बागुया कारण जि ला थुलि हे जक खना । यदि चिचीह्वांगु खँयात नं काल धासा कृष्णचन्द्रजुं 'सीस्वां', 'ख्वबि' आदिया कवितायात नं नःलिया अर्थ परिधि पिनेलाका दीगु मदु । नःलि कविताया सम्पादकजुं न जागृति सूचक व व्यक्तिवादी कवितांनिसैं कया अत्याधुनिक धाराया कवितायात तक नं थःगु सम्पादनया दुने लाका दिल । उकें क्षोभ पिकायगु अथवा कटु शब्द प्रयोग यायगु जरत छुं दु थें मच्चं ।

आ मेगु खँ काय्, छह्य हे कविया नं कविता विशेष ल्ययगु विषय । 'हृदय' जुया 'नाःमदु पौ' या थःगु हे विशेषता दु अवश्य, तर कविया जीवनलिसे 'लुफी' तथा 'मुपाय' व समुद्र' या नं उलि हे सम्बन्ध दु । थये हे सिद्धिचरजुया विषये नं खः । नारायणदेवीजुया कविताया विषये जि नं 'नारीयात' तय् माली धयागु खः थें च्वं । तर सम्पादकजुं एक देशीय स्वया नं सार्वभौम विषययात अप्पो महत्व बिया 'मचासीह्य मांयात' तथा दीगुलि थुकेयात थःगु रुचि व दृष्टिकोणया खँ खः धका उदार दृष्टि स्वेगु हे बांला धाय्माः । मेगु निपु कविताया विषय धासा सम्पादकजुलिसे जि नं मतभेद दु—छपु 'मां मदुपित' व मेगु 'खुसिया लिसः' या विषये ।

किजा चित्तरञ्जनजुया अस्यःगु स्वभावया प्रतिनिधित्व याइगु कविता

कायगु गःसा 'अःखतं गःचा हिलाबले' कवितायात हे नःलिया दुने थ्याके बहः जू । छायाधासा वय्कःया 'प्रतिक्रिया' न्हूगु कविता संग्रहया दुने नं थुगु दंगगु बांलागु कविता दु । 'खुसिया लिसः' कवितां नं दुर्गालालजुया थीतकया मुख्यगु धून दुःखवाद प्रधान सःया प्रतिनिधित्व मया । वय्कःया 'भुसुका' कविता संग्रहया दुने च्वंगु मेगु हे गुगुं कविता लागुसा बह अज बांलाइगु खः । तर सम्पादकजुं नं जिगु हे मिखां स्वेमा धयागु आग्रह जि गुकथं यायगु !

'नःलि कविता' या दुने किजा ईश्वरानन्द, परमानन्द, कृष्णचन्द्र व तेजेश्वरजुयागु नं कविता लागु जूसा शायद जि नःलि कविताया आलोचना ब्वने खनी मखुगु ज्वी । उकें छह्य स्वेला मलागु हे नं भि जुल ला धया थें च्वं । नत्रसा गन आलोचना पिहाँ मवल, अन वया किजा थ्व लेख नं पिहाँ वे मखनीगु ला पक्का हे जुल । मेगु दृष्टि स्वल धासा थ्वय्कःपि प्यह्यसिया प्रकाशित रचना नं ह्य हे खने दु । सम्पादकया मने प्रभाव लाके फुगु प्रकाशित रचनाया मात्रा ह्य जूगुलि नं नःलिया दुने मलागु ज्वी फुगुलि मन खिन्न याय् मलो ला धया थें च्वं । तर थुकिया अर्थ मतभेद जूगु विषये आलोचना मयासां ज्यू धयागु जिगु आशय मखु । 'वादे वादे जायते तत्व बोध' धाथें छलफलं न्हून्हूगु दृष्टिकोण नं पिहाँ वेफुगुलि व 'नःलि कविता' संग्रहयात उपेक्षाया मिखां स्वया मदीगुलि नं नेपाल भाषा परिषदया छह्य सदस्यया नातां किजा कृष्णचन्द्रजुयात जिगु हार्दिक धन्यवाद दु । थये हे वय्कःयागु आलोचनाया लिसः थीतक सुं सदस्यं नं बिया मदीगुलि उपेक्षा जकं याना दिल ला धयागु विचारं हे जक जि थःगु राय पिकायगु खः ! आशा दु, थुकें याना सुनानं नुगले स्याका दी मखु ।

कृष्णचन्द्रजुं शैली पचयागु नं खँ न्हयथना दीगु दु । तर थ्व तसकं

हे विवादग्रस्तगु विषय खः । खलील जिब्रान व उर्दू शायरीया ढंगगु न्हूगु शैलीया कविता नं भचा भचा पिहाँ वे धुकल खःसां तवि थुमिसं नवयुग प्रवर्तन मयानि । थुजागु रचना पत्र-पत्रिकाय् हे नं उस्त पिहाँ मवःनि । 'नःलि' सम्पादन जुया च्वंबले ला थुमिसं ह्वा हे बांलाक मकथनि ज्वी । उकें थुगु विषये जि विशेष छलफल मयानागु खः ।

ज्वेयापिं प्यह्वा व रेवतीरमणानन्द तथा शान्तिसुरभ नापं याना नीह्यह्वासिगु नं रचना थुके लागुसा कविता च्वया वथा च्वना दीपि जीवित लेखक मध्ये शायद हरि श्रेष्ठजु छह्वा जक हे तोफिइगु ज्वी । नत्र भैरव व रुद्रयागु नां नं यल पाखें न्ह्यथने फु ।

यगु थजु, कलम छ्यली मखुत पिनिगु खें तोता हे छ्वय् । तोफ्यूपिं जीवित कवि भाजुपिसं न्हूगु जोश, न्हूगु शैली, न्हून्हूगु विषययात कया न्हूगु युग प्रवर्तन याइगु कविता पर्याप्त मात्राय् पिकयादीगु स्वय् दैगु आशां जागु प्रतीक्षा जि नं याना च्वना, गुगुलि याना 'नेपाल भाषाया नःलि कवितां' याकनं हे व कवितात स्वस्वं 'पुत्रादिच्छेत्र पराजयं' घयागु खँयात लुमंका भसुका फी मालेमा अथवा 'निगूगु भाग' विशेषण न्ह्याने ततं मेगु सफू नं थुलि हे सजधज साथ पिकाय् 'नेपाल भाषा परिषद' हथाय्चाय् मालेमा । विकासशील संसारे थये ज्वीगु छुं आश्चर्ययागु खें नं मखु ।

यद्यपि न्हू पुलां आदि समयया खें सापेक्षिक खः, कविताया आधार मानव जीवन नं वहे छगू खः । तथापि सिद्धिदास व सिद्धिचरणजुया कविताया विषय व शैलीयात वहे छगू खः धाय् मज्यू । सिद्धिदासजुया 'सज्जन हृदया-भरण', 'धनमति' (?); योगवीरसिंहजुया "संसार सागर विषे गुलि प्राणिपि दु, व प्राणिपिं सकसिवे नरजाति ज्ञां दु" आदि कविताय् नीति रीति व धर्म

सम्बन्धी परंपराया पालन याय्गु गुगु लक्षण दु, व फत्तेबहादुरसिंहजुया 'ख्यूलें', 'गय् याय्', 'स्वर्गानुभूति' तथा सिद्धिचरणजुया 'स्वर्गीय कवि सिद्धिदास' आदि कविताय् मद्दु । चित्तधरजुया हे नं 'वभ्रु वाहन' व 'हृदय कथा' तथा 'याकःमियाचा' वहे जातया कविता मखु । विषयया नाप नापं शैली नं मेगू ज्वी धुकल । भानुभक्तं रामायण अनुवाद यात धर्मया दृष्टि, तर मोतीराम भट्टजुं भाषां कविता च्वन, भानुभक्तं रामायणया प्रचार यात भाषा-प्रेम व राष्ट्रियताया दृष्टि । भट्टजुयाके थुगु विचार भारतेन्दुनाथयागु संसर्ग वःगु खः । योगवीरसिंहजुया "भारतीय शास्त्र भवनं मान ध्वैत बीकेनु" उदगारे नं ध्व हे सः भीसं न्यनेफु । तर वय्कःयागु थ्व उदगार सहयोगीन उबले ह्य तिनिगुलि एक ला वृहस्पति भुट्टा जुया तना व थें जुन । योगवीरसिंहजुया व उदगारया, सिद्धिदासजुया व मानसिक भावनाया पुसा चित्तधर व सिद्धिचरणजुया मानस क्षेत्रय् लाना कविताया रूपे पल्लवित पुष्पित जूवल । चित्तधरजुया हृदये योगवीरसिंहजुया नाप नापं लेखनाथजुयागु नं प्रभाव दुगुलि कविताया भवले नीति सूक्तिया पंक्ति नं थ्याकावं यंकेगु प्रवृत्ति 'सुगत सौरभ' आदिस नं भीसं खना च्वनागु दु । तर सिद्धिचरणजुयाके गुगुया शिचायात विशुद्ध कविताया रूपे हिला जक पिकाय्गु विशेषताया मात्रा अप्पो दुगुलि वय्कःया कवितां भीपि अप्पो प्रभावित नं जुया च्वनागु दु ।

आ विचार याय् बहगु खें वड, योगवीर व चित्तधरजुया तथा सिद्धिदास व सिद्धिचरणजुया कविताय् गुलि अन्तर दु, युग हिले धुकुगु स्वर गुलि भुखर जुया च्वंगु दु, विषय व शैलीया दृष्टि नं उलि अन्तर दुगु कवितात 'नःलि कविता' या दुने लाना च्वंगु दु ला ? मद्दु । 'ह्वय् त्यंगु स्वांयात' या शैली पुलां पहः अवश्य दु, तर विषय व सन्देश-विषय-प्रति कवि

तःगु दृष्टिकोण पुलां मखु । थथे हे मेमेगु छपु तिपु कविताय नं जुया च्वंगु दयफु, तर गुलि गुलि ला विषय व शैलीया दृष्ट नं न्हूगु लाना च्वंगु दु । उकें भाव शैली नित्तां न्हूगु ज्वीमा धयागु गुगु आशय कृष्णचन्द्रजुं पिकया दीगु खः, उकिया लिसले थथे न्यनेफु, उजागु कविता गोहासिगु गोपु दत ? थुमि न्ह्योने चित्तधरजुया पहः तमाम कवितायात 'पुलां' संज्ञा बिया ध्याकुने लिके जिल ला ? यदि इलियटया न्ह्योने वर्डस्वर्थ व शैलीयात 'पुलां' धयागु खःसा छु तरण कवि दुर्गालालजुया 'भसुका' या दुनेलागु गुलि गुलि कवितायात नं शैली, दिनकर व सिद्धिचरजुया भाव व शैलीं प्रभावित उकें 'पुलां' धका ध्याकुने लिके म्वाली ला ? छु थथे ज्वीक नं 'नःलि कविता' संकलने "नःलिया धारणा अनुसार शैलीगत व विचारगत गुगुं छगु सैद्धान्तिक धाराया विशेष पृष्ठभूमि मदु" धाय् ल्वइ ला ? प्रथम पंक्तिनिसं अन्तिम पंक्तिनिकया थ्व सम्बन्ध छु छगु हे प्रकारयागु धाराया पृष्ठभूमि मखु ला ? थुपि फुक पुलां धाल कि अले न्हूगु कविता हे गोपु ल्यनी ? थुजागु प्रश्न नेपाल भाषा परिषदं यात धासा गुगु परिषदं 'पुलां' म्ये' या नामं ह्यापायागु कवितायात अलग हे सफूया रूपे पिकया च्वने धुंकल, आलोचकजुं छु लिसः बीगु ? थुगु खँय् किजा कृष्णचन्द्रजुं बांलाक विचार यानादी धुंकल थें मच्चं । उकें आलोचनाया भाषा नरम जुगुसा आपालं भिनीगु खः धयागु जिगु विचार खः । खनं च्वे धया थें सम्पादकजुं 'नःलि' शब्दया अर्थ तच्चाकः यानादिल, कृष्णचन्द्रजुं चीचाकः, पागु थुलि थुलि हे जक खः । ●

['भो' दँ ३, ल्या ५, ने. सं. १०७६]

नःलि कविता व निह आलोचक

● कमलप्रकाश मल्ल

जन्म : ने० सं० १०५६ कौला-

गा ३०, लक्ष्मीपूजा, येँ

शिक्षा : एम०ए० (भारत) बी०ए०

अनर्स (इंग्ल्याण्ड)

प्राध्यापक, अंग्रेजी साहित्य

विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कलेज । छु ई तक पब्लिक

साइन्स कलेज व पद्म-कन्या

कलेजे अंग्रेजीया प्राध्यापन ।

'लिस' व 'मूसः निबन्ध' या

सम्पादक । अंग्रेजी भासं

Fugitive Essays—अंग्रेजी

साहित्य सम्बन्धी सफूया

च्वमि ।

नेपाल भाषा परिषदया पाखें

‘विश्वया न्होने नेपाल भाषा साहित्यया
वर्तमान काव्यधाराया परिचय बीगु’

कथं ‘नेपाल भाषाया नःलि कविता’—

Poems of Today in Nepal

Bhasha¹ नांगु संकलन पिदंगु स्वैतं

ललः मधाय् मागु छु महु । अज थ्व

सफू पिहौं वःगुलि सिवे छम्ह निम्ह समा-

लोचकपिसं थ्व सफू स्वया नःलि कविता

प्रति थःथःगु प्रतिक्रिया जाहेर याना

थःथःगु धारणा स्पष्ट कथं न्ह्यथना दीगुलि

भी उपो लयताय् मा । खनं, दूले-सले

छगू निगू समीक्षा प्रकाशित याना हैगु

भीगु पत्र-पत्रिकाय् छत्थं आलोचनात्मक

शीत युद्धया लागी छगू समस्या पिदं थें

च्यंक समालोचक भाजुपिसं थःथःगु

वास्ता वयना हसैलि थुकें भी साहित्य

ह्यपिनिगु ध्यान साला काइगु हे जुल ।

‘नःलि कविता’ बजारे द हे दु । अथे तु,

श्री कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुया आलोचना

“भी” पत्रिकाया दै २ ल्या १ स, अले श्री रत्नध्वज जोशीजुया प्रत्या-
लोचना थ्व हे पत्रिकाया दै २ ल्या ५ स छापे जूगु दु । “नःलि कविता
संग्रह” स्वे खंगु भीगु लागी अहोभाय्या खै खःसा, नःलि कविताया विषये
वय्कःपिनिगु धारणा थुइके खंगु चानचुनगु खै मखु ।

साहित्यया छम्ह मामुलिम्ह छात्रया नातां जिगु दृढ विश्वास दु—
छलफल, वादविवाद, इमान्दारीपूर्ण आलोचना-प्रत्यालोचना द्वारा थःथःगु
मत-प्रकाशनं साहित्य व साहित्यिक प्रश्नया विषये भीके धारणा-स्पष्टता व
रुचि-स्वस्थता वै । अज जितः विश्वास दु—साहित्यिक मूल्यांकनया ज्या
छम्ह आलोचकतय् व्यक्तिगत एकाधिकारया खै जक मखेसे छगु सामूहिक
प्रयत्नया उपज खः — आलोचक आलोचकया बिचे, पाठक पाठकया बिचे,
पाठक व आलोचक समुदायया बिचे दुगु संकीर्णतायात म्हुया मतएक्यता
प्राप्ति, याने मंका प्रयत्नया फल खः । उकें सुं छम्ह आलोचक “मेरो गोरुको
बाह्र तका” धैथे मतभेदया लै बलं बलं प्वातीत संसा भीसं धाय् माली—
व आलोचक आलोचक मखु, स्वस्थ साहित्यया पृष्ठपोषक मखु ।

“नःलि संग्रह” या विषये कृष्णचन्द्रजुया आलोचना पिहाँ बल ।
थुकिया लागी वय्कःयात बधाइ दु । उकी शायद म्वाय्कें म्वाय्कें भाषा
कटु जुल ज्वी फु; अनावश्यक चोभ व उत्तेजना प्रदर्शन जुल ज्वी फु । अले
वय्कःया लेखे मनुतसें छुं सैद्धान्तिक प्रहार नं मखने फु । अय्त्तं थ्व छम्ह
आलोचकया मत-प्रकाशन खः धैगु नातां जक थुकियात आदरया दृष्टि
मस्वेगु जि स्वे उचित मजू । वय्कःया आलोचनायात “खालि लेखन-स्वतन्त्र-
ताया प्रयोग” वा “मतभेद वयनेगु छपु लैपु जक” धैगु गुगु आशय रत्न-
ध्वजजुया प्रत्यालोचनाय् दु वयात भीसं ववथीक स्वे बहः जू ।

खनु, साहित्यिक मामलाय् “मतभेद मतभेदया लागी हे जक” जुया
मवःगु मखु । अय्त्तं, विशेष याना नेपाल भाषा परिषदया सम्पादक, आलोचक
व कृष्णचन्द्रजुया बिचेया मतभेद मतभेदया लागी हे जक खैमखु ला धैगु
शंका याय् फु । “नःलि संग्रह” पिकापि प्रति कृष्णचन्द्रजुया आचोप
(Charge) यक्व दु—गुगु खालि तालजुल याना पकें बहःगु जक मखु थें
च्वं । वय्कःया आलोचनात्मक प्रहारया विवेचना याना स्वतः धासा ववे
च्वया तथागु निगु प्यंगू खै लैपुया वैः—

(क) “पुलां पुलांगु प्रकाशित सरू वा पत्रिकां लिक्कातःगु पुलांपि
कवितय्गु कविता थुके (संग्रहले) दुध्यागु दु” ... गुकी “...शिल्प
शैली, भावाभिव्यक्तिया परिपाटी, उक्ति व छन्द, भाषाया स्वरूप,
उपमाया ढाँचा, विषय-वस्तुया पकड” य आधुनिकता वा न्हूगु पदः
मदु ।

(ख) न्हूपि कवितय्गु खैय् नं “कवि हे जक न्हूपि जुल कविता मखु ।
न्हूगु कविताया न्हूगु खापा अथवा नवीन अभिव्यञ्जना, न्हून्हूगु
धाराया न्हून्हूगु प्रयोगं सर्वथा शून्य” जुया च्वन ।

(ग) “नःलि कविता सकलने नःलिया धारणा अनुसार शैलीगत व
विचारगत गुगुं छगू सैद्धान्तिक धाराया विशेष पृष्ठभूमि मदु”
गुकिा आधारे गुम्हं गुम्हं थ्याके मापि कवितय् संग्रहले मथ्याकू ।

(घ) उकिं, “पुलांगु तालया काव्यधाराया हे प्रतिनिधित्व व परिचय
बीगु खसा ‘नःलि कवितां’ खःगु दु धयागु थ्वया सम्पादनं वयं ।”

(ङ) उकिं, नेपाल भाषा साहित्यया “वर्तमान काव्यधारा गुले न्ह्याना
च्वन, उकिा छुं परिचय विश्वया न्ह्योने तथा बी” धैगु

उद्देश्य अनुसार 'नःलि कविता'य् संग्रहित कवितां भीगु न्हूगु
काव्यधाराया प्रतिनिधित्व मया ।

कृष्णचन्द्रजुया थ्व आलोचनायात "नामकरणाया विषये ल्वापु,"
वा "चिचीह्वाचागु खँय् आपालं चोभ वयनेगु नं आधुनिकता मखु" धया
निर्वाह याय् फैमखु थें च्वं । यदि साहित्यिक छलफले मापदण्डया खँय्
मतभेद हे 'चिचीधंगु' तिनिसा ततःधंगु सैद्धान्तिक स्तरया खँ हे छु ल्थं दै
जिं मस्यु । हानं, यदि चिचीधंगु खँयात कया आपालं चोभ वयनेगु आलो-
चनाया आधुनिक वसा मखुसा ततःधंगु खँयात Minus या सुलचनं स्वेगु
नं बुद्धिमत्ता व प्रौढता खै ला ? थ्व छलफले निगुलि पत्तया 'आधुनिकता' व
'न्हू कविता' सम्बन्धी थःथःगु मान्यताया प्रश्न ल्यु ल्यु वैचंगु स्वतः स्पष्ट
ज्वीकं थ्वयात चिचीधंगुया वर्गीकरण जूगु भच्चा रहस्यपूर्ण हे तिन ला
वैथें च्वं ।

थ्व फुक्कं छले तया कृष्णचन्द्रजुया आलोचनायात जि गाक्कं जःगु
प्रहार ताया, गुकिया आधारभूत केन्द्र वय्कःया 'आधुनिकता' व 'न्हू कविता'
सम्बन्धी आस्था भापा । थ्व फुक्कं स्वीकार याना नं यदि जि उकी "डीटो"
याय् मछासा शायद थ्व वय्कःया प्रौढ चिन्तनया न्होने जिगु नच्चा पहः
वा कायरता जक हे ज्वीमा । न्ह्यागु हे थजु, 'नःलि संग्रह' छगू संस्थाया
पाखें पिहाँ वल, छह मत्तया मान्यता व रुचिया छाप ज्वना, छगू साहित्यिक
आस्थाया प्रतीक जुया; अले कृष्णचन्द्रजुं थ्व खँया ध्यान मतसे थःगु मत
व्यक्त याना दीगुली अवाञ्छनीय चोभ व कटु भाषा भीत महोफु । खनं
कृष्णचन्द्रजुयात गुलि थुकथं चोभ प्रदर्शन (?) याय्गु अधिकार दु, नेपाल
भाषा परिषदया सम्पादकजुयात थःम्हं स्वया योयोगु रचनायात (चोभ

पिकाय् मालिगु कथं हे थजु !) आधुनिकताया प्रतिनिधित्व बिया संग्रहले
दुध्याकेगु अधिकार संस्थां बूगु दु । अयनं, थ्व चोभ व कटु वचनया कारण
रत्नध्वजजुं कनाशी थें "कृष्णचन्द्रजुया रचना संग्रहले मध्याकूगुलि जक खः"
धाय्गु उच्चस्तरया मनोवृत्तिया चिं मखु ला वैथें च्वं । गथे थःगु साहित्यिक
आस्था ध्वाना हया, थःगु संस्था प्रति वास्ता जाहेर याना रत्नध्वजजुं
कृष्णचन्द्रजुया खण्डन याय्गु आवश्यकता खना दिल । अथेतुं थःगु विश्वास
व मान्यतां चिना कृष्णचन्द्रजुं 'नःलि संग्रह' या आलोचना च्वया दिल ज्वी—
थ्व माने याय्त भी बाध्य जू । मखुसा छु भीसं नं धाय्गु ला—थःगु रचना
संग्रहले दुध्याकूगुलि हे जक रत्नध्वजजुं 'नःलि संग्रह' या समर्थन च्वसा छ्यला
दीगु ? "वादे वादे जायते तत्त्वम् बोध" धयागु माने याना नं थुगु स्तरया
खण्डनयात भीसं "आलोचना-प्रत्यालोचना" या नां गथे बीगु ?

वय्कःपिनिगु ल्वाप्वी छांच्चे च्वना न्या बन्छि काय्गु जिगु लेखया
कुतः मखु । वय्कःपिनिगु लेख पाखे जिउः साला कागु थुगु स्तरया खँ मखु,
नःलि कविता प्रति वय्कःपिनिगु धारणा, रूख वा दृष्टिकोणं खः ।
न्हू कविता विषये कृष्णचन्द्रजुनाप जिगु मतभेद मदुगु मखु धका जि संकेत
याय् धुन थें च्वं । छु ईया लागी धाय्—वय्कःया आधुनिकताया परिभाषा
नं मान्य जू, न्हू कविता विषये उक्ति नं मान्य जू । अथे हे वय्कलं धया दी
थें 'नःलि संग्रह' नं न्हूगु काव्यधाराया प्रतिनिधित्व मया धाय् । थुगु स्थिती
छगू प्रश्न भीगु न्होने अवश्य दं वै—कृष्णचन्द्रजुया मतानुसार रेवती-
रमणानन्द, परमानन्द, ईश्वरानन्द, शान्तिसुरभ, तेजेश्वर व वय्कः हे बाहेक
नेवा काव्यया नःलि स्वरूपा प्रतिनिधित्व याईपि कवित मुसु खः ? थ्वया
स्वापा सुया सुया कविताय् गुजो गुजो कविताय् वना स्वःवनेगु ? मखुसा,

छु थ्वयकःपि हे प्यह्य न्याह्यसिनं जक नःलि कविताया प्रतिनिधित्वया गर्व याय् फै ला ? ताकि थ्वयकःपि दुथ्याकेवं 'नःलि संग्रह' न्हू कविताया प्रतिनिधि स्वरूप ज्वी ? पिनेलापि कवितय्सं हे जक थुकिया दावा याय् फै धयागु आशय नं कृष्णचन्द्रजुं गनं व्यक्त याना दीगु मदु थें च्वं । थये जूबले न्हू कविता सम्बन्धी वय्कःया धारणा गाक्कं स्पष्ट जुया नं वय्कलं भीत नेवा काव्यया न्हूगु स्वरूप ध्वाथ्वीका मदी ला धयागु शंका वं । न्हूगु कविता "थ्व खः" धका भीत हसीका बीगु कुतः याना दी आवश्यकता अनं मखन ला ! उकि न्हू कविता सम्बन्धी वय्कःया उक्ति मेमेथाय् देशे जूगु काव्यात्मक प्रयोग प्रति ईष्यालि दृष्टिया तप्यंगु प्रतिक्रिया थें जक खने दया च्वन ।

खनं, यदि आलोचना छगू नकरात्मक (Negative Response) जक मखुसा थःगु मान्यताया सकारात्मक दृष्टान्तिकरण नं मज्वी मागु छुं मदु । थ्व छले तया, कृष्णचन्द्रजुं छथाय् सूक्ष्म-दृष्टि स्वे बहःगु छगू तर्क पेश याना दीगु दु । छथाय् वय्कलं न्यता दीगु दु—

"छगू खँ, थौंकन्हे नं भीगु कविताया स्तर सिद्धिदास अथवा भानुभक्तया काव्य समतुल्य नकतिनि शुरु जुल धाय् । तर छु थौंकन्हे थ्व स्तरया कविता भीगु साहित्ये शुरु ज्वीव थ्व कविता वा साहित्ययात भीगु साहित्य तथा काव्यया आधुनिक अथवा नःलि रूप धका नालेगु ?" याने, वय्कःया धापू अनुसार "आधुनिकता" या "स्वतन्त्र परिभाषा" अनुकूल मज्जुगु कवितायात आधुनिक धका नाले फै मखु, भीगु प्रयोग, चिन्तन, सामाजिक, ऐतिहासिक स्थिति न्ह्यागु हे थजु । भी न्ह्यागु हे स्तरे तिनिसां मेमेगु भाषाय् न्हू कविता धाइगु अनुसार उजोगु हे ख्वाल मपूगु कवितायात कृष्णचन्द्रजुं भीगु आधुनिक काव्यलोके थ्यंका मदीगु निर्णय याना दिल ।

स्थूलतः कविता सुनां, गबले, गुगु भाषाय्, गन, गुगु विषये च्वःगु धयागु न्ह्यसःया सिबे "गथे च्वयातःगु" धयागु न्ह्यसःयात आधुनिकताया कसिया रूपे कया दिल धया थें ताया । उकि नं काव्ये आधुनिकताया स्वतन्त्र परिभाषाया खँ बल । शायद मचाय्क All art is expression धयागु क्रोचेया मत ला कृष्णचन्द्रजुं ज्वना मदी ला ?

मनू इतिहासया निर्माता अवश्य खः । तर यक्व हद तक मनू इतिहास निर्मित हे तनि धाय् फु । भी गद्यकार पं० निष्ठानन्दजुं 'ललित विस्तर' या अनुवाद प्रकाशित याना छूबले (इस्वी १९१४) बेलायते जेम्स ज्वायस भाजुं थःगु यःगु कृति Ulysses च्वःगु शुरु याय् धुंकल । भी कवि सिद्धिदासजुया 'सज्जन हृदयाभरणा' पिहाँ वःगु जःखः (इस्वी १९२०) फ्रान्से पाल बलेरिया, Charms (1922) Fragments of Narcissus (1922), बेलायते इज्रा पाउण्डया Imagist Anthology, टी० एस० इलियटया The Waste Land आदि विश्व साहित्ये युग-प्रवर्तक काव्य पिहाँ वय् धुंकल । भी जःखः हे लूहसन् थें ज्याह्य लेखक व टैगोर थें ज्याह्य कवि थुबले बलने धुंकल । थ्व भीगु इतिहास जुल । भीगु अमित्य अतीत । भीगु काव्यं विश्व काव्य गतिविधि लिसे पला छीगु खँ थ्व छह्य निह्य कवि फ्रायडवाद, मार्क्सवाद, अस्तित्ववाद, अतिअस्तित्ववाद (Surrealism), शून्यवाद, रहस्यवाद, छाँयावाद, प्रतीकवाद, बिम्बवाद (Imagism), भविष्यवाद अने छु छु 'वाद' या अनुयायी काव्य-प्रवाहया कोरा नक्कल यानां जक चागु खँ मखु । यद कृष्णचन्द्रजुं धया दी थें काव्य समाजया धरातल्या घात-प्रतिघाते संचय ज्वीगु भाव समूह खःसा भीगु वस्तुस्थिति नं मेमेथाय् देशे थें थुकिया लागी परिपक्व

ज्यो मानि । अये हे तं, यदि भीगु समाजे इज्रा पाउण्ड, मारिया रिल्के (Mafia Rilke), आर्थर रिम्बो (Rimbaud), बदलेयर, स्टिफन मालार्म, एट्स, डिलन टमस् थें ज्यापि काव्य प्रतिभा स्फूर्त ज्वीगु वस्तुस्थिति हे मडुसा, Cantos, New Poems, Les Illuminations, Les Fleurs du Mal, Divagations, Byzantium व Deaths and Entrances वा 'नकेनके प्रपद्य' थें ज्यागु न्हूगु कविता मडु धका इमिगु स्तर स्वया भीगु वर्तमान काव्ययात उपेक्षा व वहिष्कार याय्गु गन तक ठीक खः जि मस्वू । भीगु अतीत व वर्तमानयात स्वीकार मयासे भविष्यया गये निर्माण याय् फै— स्वतः स्पष्ट जू । भविष्यया च्युता दुपिसं ला अतीत व वर्तमान पाले नकारात्मक वहिष्कार (Negative Rejection) या थासय् आलोचनात्मक स्वीकृतिया (Critical Acceptance) सकारात्मक दृष्टिकोण जकं ज्याय् खेले मागु खः ।

“न्हूगु कविताया न्हूगु खापा, अथवा नवीन अभिव्यञ्जना, न्हून्हूगु धारावा न्हून्हूगु प्रयोगं सर्वथा शून्य ताया गुकिया प्रयोग विश्व साहित्ये” शुङ् जुया च्वन धयागु गुगु चिन्तापूर्ण धापू कृष्णचन्द्रजुया दु व छद्म प्रगति व प्रयोगया हिमायतीया खया नं भीगु हे वस्तुस्थिति सिबे मेथाय् काव्य प्रवाहं लेखकयात थ्व न्वाका च्वं थें च्वं । थःगु यथार्थया सजगता भीसं धया थें ज्यागु आलोचनात्मक स्वीकृतिया प्रतिक्रियाया अभावे पूर्वीय भाषाव् काव्यात्मक प्रयोगया लैप्वी सुला च्वंगु ध्यावःगायात कया आधुनिक अंग्रेजी काव्ये वामपन्थी मतया अनुयायी स्टिफन स्पेण्डरजुं छथाय् धयादीगु दु :

That is the great achievement of European artists, to take material of contemporary life,

transform it into an art, which is always related to the traditions of the past, and this is what whole of modern movement in poetry in Europe, for instance, is about. It is the meaning of Rimbaud's, it is the meaning of T. S. Eliot's, it is the meaning of all their work and of all their critical theory. It seems to me that in the eastern part of the world ... there is a great danger of there being a revolution without transformation, that is to say the whole of past forms being rejected and a disastrous kind of modernism being introduced which has no relation with the past whatever.²

याने, पाश्चात्य जगते इलियट व रिम्बो थें ज्यापि कविपिनिगु रचनांनिसें कया संपूर्ण कलाय् आधुनिक प्रयोगया अर्थ थुलि हे जक खः कि थःथःगु अतीतया परम्परायात त्याग मयासे समकालीन आधुनिक जीवनया विषय-वस्तु कया थःथःगु कलाय् परिणत याय्त स्वेगु । तर पौरस्त्य जगते (एशियाली देशे) थःगु अतीतयात वहिष्कार याना ई मत्येकं हे छगु ग्याना-पुगु व उच्छृङ्खल पहःगु आधुनिकतां थाय् काइगु मभिगु लचरा खने दु ।

तर, छगु धात्ये उदेक चाय्मागु खँ ला थ्व खः कि कृष्णचन्द्रजुया आलोचनाय् 'नःलि कविता'य् संग्रहित कवितय्गु काव्य व भीगु आधुनिक यथार्थया सम्पर्कया सम्बन्धे छुं हे चर्चा मडु । भीगु कविताया विषय-क्षेत्र व भीगु द्विधात्थिं यथार्थया बिचे गुलि घनिष्ठता दु वा मडु स्पष्ट कथं

व्यक्तः या आलोचनाय् गनं व्यक्तं जूगु मखना । छु भी वर्तमान काव्यं
आधुनिक पहः ब्यय् मफुगु कारण थ्व नं वा थ्व हे मखै ला कि थ्वं भीगु
ह्लियाह्लिथं जीवनया काव्यात्मक मनन (Poetic Assimilation)
याय् मफुनि ? छु कृष्णचन्द्रजुं थ्व आशय स्पष्ट कथं व्यक्त याना दीगु दु ला ?
थथे ज्वीबले वय्क.या प्रहार खालि 'नःलि संग्रह' या कविपिनिगु अभिव्यञ्जना
पछे हे जक जुल ला धैगु शंका याय् मछिगु मखु । खनु, छगू हे विषये निपु
कविताय् व्यक्तिकरणया परिपक्वता स्वया छपु न्हू छपु पुलां ज्वी मफुगु मखु ।
अयनं उक्तिवैचित्र्य व वाक्जालयात हे आधुनिकता नालेगु स्पेण्डर भाजुं
सुया केना दीगु ध्याचःगाले स्वत्तु वनेगु तुल्य ज्वी ।

भीगु काव्य विशेष याना 'नःलि संग्रह' या दुनेया कवितायात खिने
माणु थाय् थ्व मखु कि थ्वं इलियट, पाउण्ड, दादाइष्ट व अतिग्रन्थिवाददी
काव्यया अभिव्यञ्जनात्मक आधुनिकता ह्य् मफु । भीगु नःलि धागु कवितां
आलोचना सामना याय् मागु खै ला थ्व जू वै कि थौंया जीवनया यथार्थ
नाप थ्वया बांलाक हेलमेल दु थें खने मदु । कवि न्हू जुया नं कविता न्हू ज्वी
मफुगु वास्तविक कारण नं थ्व हे खः । न्हू स्थितिया सर्वांगीन सजगतां
(Inclusive Consciousness) हे जक न्हून्हुगु अभिव्यञ्जनात्मक
प्रयोगयात ग्वाकै ।

यदि कृष्णचन्द्रजुया आलोचनाय् थुकथं तिद्धण प्रहार माथाय् ला थें
खने मदुसा रत्नध्वजजुया खण्डने छगू उदार मान्यताया क्वात्तुगु लिधंसा
दया आवश्यक खैया तार्किक खण्डन व स्पष्टीकरणया अभाव ताया । भीसं
खना, गुकथं कृष्णचन्द्रजुया आलोचनाय् 'नःलि संग्रह' प्रति प्रहार मूलतः
अभिव्यञ्जनात्मक जुया च्वन । तर अजुगति चाय् मागु खै जुल कि रत्नध्वज-

जुया प्रत्यालोचनाय् थुगु विषययात "विवादग्रस्त" धका "विशेष छलफल"
मयासे याउँक त्वःता छूगु दु । उकि जिं थूथे रत्नध्वजजुया प्रत्यालोचनाय्
"तर्क तर्कया लागी" जक धैथें ज्यागु प्रवृत्ति लेंपुया च्वंगु दु थें च्वं । अंग्रेजी
धैतःथें Not the spirit but the letter या जक थ्व प्रत्यालोचना
जुल ला धयागु मने च्वास्स वनीगु, उकि अस्वाभाविक मखुत । थ्व खैया पुष्टी
रत्नध्वजजुया निगू प्यंगू प्रत्यालोचनात्मक उक्ति कया याय्गु आवश्यकता जिं
ताया ।

(क) "थुपिं फुक पुलां घाल कि अले न्हूगु कविता हे गोपु ल्यनी ? थुजागु
प्रश्न नेपाल भाषा परिषदं यात धासा गुगु परिषदं "पुलांगु
स्ये" या नामं हापायागु कवितायात अलग हे सफूया
रूपे पिकया च्वने धुंकल, आलोचकजुं छु लिसः बीगु ?"

(ख) "यदि इलियटया न्होने वर्डस्वर्थ व शेलीयात पुलां धाय्गु ख.सा
छु तरुण कवि दुर्गालालजुया 'भसुका' या दुने लागु गुलि गुलि
कवितायात नं शेली, दिनकर व सिद्धिचरणजुया भाव व शैलीं
प्रभावित उके 'पुलां' धका ध्याकुने लिके म्वाली ला ?"

(ग) 'नःलि संग्रह' या युवक-कविपिनिगु "कविता नं आधुनिकताया
रंगं सर्वथा मय्यगु ज्वी फइ मखु धाय्गुया छगू कारण थ्व नं दु
कि थ्वय्कःपि उमेरं नं कथातुनिपि हे खः । वय्कःपि गुगु वातावरणे
ब्वलन व समाजयात हे आधुनिकताया रंगं धिया ह्य् धुंकल ।"

(घ) "भाषा अथवा देश अथवा निताना विषये जागृति हैगु गद्य अथवा
पद्यमय कवितायात नं 'नःलि' संज्ञाया दुने तय्फु, थथे हे व्यक्ति-
वादी कवितायात नं ।"

(ङ) “योगवीर व चित्तधरजुया तथा सिद्धिदास व सिद्धिचरणजुया कविताय् गुलि अन्तर दु, युग हिले धुंकुगु स्वर गुलि भुखर जुया च्वंगु दु, विषय व शैलीया दृष्टि नं उलि अन्तर दुगु कवितात ‘नःलि कविता’ या दुने लाना च्वंगु दु ला ? महु !” हानं, “खलील जिब्रान व उर्दू शायरीया ढंगु न्हूगु शैलीया कविता नं भचा भचा पिहाँ वय् धुंकल खःसां तवि थुमिसं नवयुग प्रवर्तन मयानि ।”

साहित्य धयागु भती भती थूहा न्ह्याहसित नं ह्वापांया स्वंगु उक्ति रत्नध्वजजुया प्रत्यालोचनात्मक प्रवृत्ति थ्वीकेत आपा कुतः याय् माली मखु । लिपाया निगू धापुति अले वय्कःया साहित्यिक मान्यताया स्तर व स्थिति क्यं—गुकिया प्रति जिगु गाक्कं आदर भाव दु । जि गन तक थ्वीके फु—वय्कःया तार्किक प्रयत्न थ्व हे प्रमाणित याय्त जूगु दु कि ‘नःलि संग्रह’ नं नेवा काव्यया न्हूगु प्रवृत्तिया प्रतिनिधित्व या । वय्कःया धापू अनुसार जागृतिसूचक व व्यक्तिवादी विषय-वस्तुया आधारभूत केन्द्रे लाकौल-चित्तधर-सिद्धिचरणं लिपा दुर्गालाल तक नं भीगु कविताय् करीव करीव छगू हे शैलीगत परम्परा न्ह्याना च्वंगु दु । थ्व हे धाराया सैद्धान्तिक पृष्ठभूमिया दुने ‘नःलि संग्रह’ ले कविता मूवःगु खः धयागु कृष्णचन्द्रजुयात वय्कःया जवा जुल । खालि ‘लिसः’ हे जक खःसा रत्नध्वजजुया धापुती नातिकुति याना च्वने मागु छुं महु । तर नःलि कविता, भीगु न्हूगु कविता विषये थ्व वय्कःया व्याख्या नं खः धयागुसा भीसं थ्वया सूक्ष्म विवेचना याना स्वय् बहः जू ।

संग्रह पिकाय् न्ह्यो सैद्धान्तिक कसि ज्वना धारणा-स्पष्टताया

लिधंसाय् कविता ल्येगु छगू खँ जुल । तर संग्रह पिहाँ वय् धुंका आलोचनाया सामना याय्त उकी छुं स्वापू मात्तुमाला पाणिनिया सूत्र थें ठीकचा ज्वीक निम्नो आखः न्ह्यो हे तथा बीगु मेगु हे खँ खः । यदि छुं सैद्धान्तिक धाराया पृष्ठभूमि नःलि संग्रहया ल्युने दुगु खःसा कृष्णचन्द्रजुं थये संग्रहले लेंगु पृष्ठभूमि हे ल्वीके मफुगु अक्षम्य जुल !

नःलि कविताया विषयगत परम्पराया खँय् रत्नध्वजजुया धापू अनुसार “भाषा अथवा देश अथवा नितांया विषये जागृति हैगु गद्य अथवा पद्यमय कवितायात नं ‘नःलि’ संज्ञाया दुने तय्फु, अथे हे व्यक्तिवादी कवितायात नं ।” थ्व कसि अनुसार ‘नःलि संग्रह’ नं न्हूगु कविताया प्रतिनिधित्व यागु जुल । भीगु न्ह्योने छगू सवाल दं वै—छु मात्र जागृतिसूचक विषये च्वेवंतुं कविता नःलि ज्वी ला ? कि कविता नःलि ज्वीत थुकी नःलि कविता सम्बेदनशीलता (New Poetic Sensibility & Newer Awareness) वा विषय पाखे नःलि दृष्टिकोण नं (Attitude) दय्मा ? धाल्थें धाय्माल धासा कविताया विषय ला न्ह्याबलें व हे छगू जक खः— जीवन । युग अनुसार थ्व व्यापक विषये गुगुं पहलु न्ह्योने वय्फु गुगुं लिकुना च्वनेफु । उकि ई ब्यः स्वया हिला बना च्वनीगु खँ ला कविता थ्व व्यापक विषय प्रति दृष्टिकोण खः उकि मात्र जागृतिसूचक विषय वा व्यक्तिवादी विषय ‘नःलि’ या कसि गुकथं ज्वी फै जि मस्यु । अथे तं, स्वर्गीय कवि सिद्धिदासजुया थ्व पक्ति

वोइ वर्षागु कालं विजुलि

पुलुक नं ताउ चोनी मखुका

चोनीगु भी उलिका थुगुली

जगतसं धर्म तोते मखुका

यात; वा स्वर्गीय योगवीरजुया

नेपाल भाषा जीर्ण जूगु अल्सि मचासे भिकेनु

वा,

मयल प्रियजन मांस नयगु कोटि बिनती तोत्यनु

आदि यात नं 'ह्वत्थंगु स्वांयात' वा 'कंभाले ह्वःगु गुलाफयात' नापं जागृतिसूचक धका न्हू ताला 'नःलि संग्रह' ले थ्याके ज्यू थें च्वं । वय्कःपि ह्वापायापि भीगु बिचे मन्त थुलि हे जक खः । अथे हे तुं, स्वर्गीय कवित्री कुमुदिनीदेवी मल्लनी^३या पालेया थ्व पंक्ति—

पुरुष रतन खन्याव जि मन तव भरोसान वया

सोयाव छि मन जुसे निरासन जि वया आसान तया

वा सिंहप्रतापसिंहया पालेया (ने० सं० ८१५-८१७) थ्व पंक्ति

होलयो जिलस्वान अतिन वासनान

भ्रमरन रस काय मखन

चाहस लुमनाव चोना जि याकतन

खोयाव जि नुगल मछिन न्हां

यात नं 'व्यक्तिवादी' धाय्गुली छुं आपत्ति दै ला ?

थुकथं भीसं धाय्त वाध्य जू कि रत्नध्वजजुया नःलि काव्य सम्बन्धित धारणा गाक्कं व्यापक जू— खालि माथाय् माकथं मखु ला धैगु जक शंका वं । छायाधासा, गुलि रवीछदै न्ह्योयागु काव्यतायात 'नःलि' नालेगु तत्परता वय्कःया लेखे दु उलि तत्परता थौकन्हे च्वै च्वंगु, च्वै हःगु न्हू

कवितायात नःलि संज्ञा बीगुली महु थें च्वं । यदि 'नःलि' माने नचागु वा क्यातुगु खःसा थुजोगु न्हू च्वै हःगु (रत्नध्वजजुया धारणा अनुसार खलील जिब्रान व उर्दू शायरी थें ज्यागु प्रयोग [?]) कवितां "नवयुग प्रवर्तन मयानि" धाय्गु छु 'नःलि' या व्यापक व्याख्या धाय्गु खः ला ? छगू धारां युग-प्रवर्तन धाय् धुकल वा मयानि धैगु 'नःलि' या कसि गुकथं ज्वी ? यदि नचा कविपिसं युग प्रवर्तन धाय् धुकुसा इपि नचा मजुसे 'युग प्रवर्तकपि' प्रौढ कवि हे ज्वीगु जुल ।

उर्कि हे ज्वी वय्कलं थ्व तर्क पेश याना दीगु— "योगवीर व चित्तधरजु, सिद्धिदास व सिद्धिचरणजुया कविताय् गुलि अन्तर दु, गुलि युग हिले धुकुगु स्वर भुखर जुया च्वंगु दु, विषय व शैलीया दृष्टि उलि अन्तर दुगु कवितात 'नःलि कविता' या दुने लाना च्वंगु दु ला ? महु ।" छखे थ्व तर्क अले मेखे वय्कःया हे छगू उक्तियात बांलाक स्वे लो— "नःलि कविताया सम्पादकजुं नं जागृतिसूचक व व्यक्तिवादी कवितां निसें कया अत्याधुनिक धाराया कवितायात तक नं थःगु सम्पादनया दुने लाका दिल ।" अर्थात्, संग्रहया दुने नं शैली व विषयया दृष्टि ह्वापायापि व लिपायापिनिगु बिचे ई हिले धुकुगु सीमदुगु मखु । खें छु धासा लाकौलं निसें दुर्गालाल तकया दुने छु थ्व ई ह्यगु उलि सीमदुनि ला गुलि योगवीर-सिद्धिदास व लाकौल-चित्तधरया काल पागु सी दु ? रत्नध्वजजुया लिसः ला न्यना हे दी धुकल— " 'नःलि संग्रह' या दुने उलि सी महु ।" 'नःलि संग्रह' नं न्हूगु काव्य प्रवृत्तिया प्रतिनिधित्व या धैगु वय्कःया आशय अनुसार 'नःलि संग्रह' या दुने जक मखु 'नःलि संग्रह' या पिने नं लाकौल-चित्तधरया पिढीयापि कवि व दुर्गालाल-नारायणदेवी, अज माधवलाल-चित्तरञ्जनया

पिढीयापि कविया बिने ई हिने थुंगु रत्नध्वजजुं स्तीकार याना मदिल थ्व मेगु हे खँ जुल । तर थुकि वय्कःया न्हू कविता नाप घनिष्ठता गाक्क स्पष्ट जु ।

थौया काव्यात्मक गतिविधि वयना च्वंगु दु—चित्तधर व योगवीरजु गुलि सत्ती उलि नारायणदेवी—दुर्गालाल ला छु माधवलाल—तीर्थराज—चित्तरञ्जन व चित्तधरजु उलि समती थें च्व । थ्व खँ चित्तधरजु हे सिवे भीसं बांलाक मस्यु । उकि वय्कःया हे शब्दे “योगवीर नाप थःगु घनिष्ठता वयने धासा, जि छको गन मस्यु धाय् नं धुन, जि नं छह्ना खः योगवीरसियात गुरु स्थापना याना नं वय्कःया शैलीया उपासक ।”⁴

रत्नध्वजजुया कथन अनुसार लाकौल, चित्तधर, फतेबहादुर, धर्मरत्नपि ल्यु “शैली व विषयया दृष्टि” भीगु काव्य गन खः अन हे तिति—वय्कःपिसं नवयुग प्रवर्तन याना दीथें न्हू कवितय्सं ‘नवयुग’ महःनि । न्हू स्वे न्हूपि, नच्चा स्वे नच्चापि कवित लिसे युगप्रवर्तक काव्यकारत नं ‘नःलि’ या दुने थ्यानि । तर उदेक चाय्मागु खँ ला थ्व खः कि प्लेटोया गणतन्त्रे कविता च्वैपि मथ्यार्थे रत्नध्वजजुया नःलि काव्यलोके ‘फुतिफाति’ या कवि, ‘मलख’ या कवि, ‘सन्देश’ या काव्यकार गथे मथ्यात ? खनं प्रेमबहादुर, तीर्थराजजु व आशाराम शाक्यजु थ्यागु सैद्धान्तिक किसि पिने परमानन्दजु, तेजेश्वरजु व कृष्णचन्द्रजु मलाय् मागु नं छुं मदु थें च्वं । यदि मलागु हे खःसा व संज्ञा उपनिषदया ‘ॐ’ थें निरञ्जन निराकारया रहस्यमय प्रतीक धाय् माली !

न्ह्यागु थजु, भीगु न्हूगु कविता न्ह्यानां च्वंगु दु—थ्व छगू खँ जुल । तर थ्वैत परिषद, सम्पादक⁵ व आलोचकपिसं मान्यता मबिसे वास्ता मतःगु मेगु हे खँ जुल । अथे घका भी न्हूगु कविता—यदि थुनिया हा थौया

जीवने दुपिना च्वंगु दुसा—निभा मरुंगु स्वांमा थें सिना वनी मखुत । आदश्यकता थुनिया जुया च्वन कि भीके नःलि कविताया विषय धारणा स्पष्टता दय्मा । अले वथें तं, भी न्हू कविपिके नं भीगु थौया वस्तुस्थितात काव्य सृजनाय् दुश्याकेगु तत्परता दय्मा । थौया यथार्थया काव्यात्मक खोज (Poetic Exploration) या लागी कौतूहलता व सजगता दय्मा । छाय्धासां, भीगु काव्य व भीगु समसामयिक जीवनयात छस्वा याय्गु प्रयास-यात हे जक कविताय् ‘आधुनिक प्रयोग’ धाय् फै ।

जून ८, १९५६

[‘भी’ दँ ३, म्या ६ व १०, ने. सं. १०७६]

टिप्पणी :

- 1 “नेपाल भाषाया नःलि कविता”, पिकाक—नेपाल भाषा परिषद, मू—४१—; १०७८
- 2 Indian Literature [Sahitya Akadami] Vol. 1. No. 2 PP 29.
- 3 जुजु जगजय मल्लया कला तथा जुजु जयप्रकाश मल्लया मां
- 4 “भीगु साहित्य” पृष्ठ ११०, लेखक—चित्तधर, प्रकाशक—नेपाल भाषा परिषद
- 5 खतु, ‘संग्रह’ या सम्पादक वा सम्पादक—मण्डलया नां सफुती मदु । खय्फु, सफू सम्पादन व संग्रहया ज्याय् सुं छह्ना हे जक व्यक्तिया ल्हा मदुगुलि मंका प्रयासया फल जूगुलि थये जूगु ज्वीफु । अय्न्, नेपाल भाषा परिषदया हनेबहः सदस्यया नातां श्री रत्नध्वजजुं प्रत्यालोचना च्वया दिया थ्व शंका समाधान याना दिल धाय् छि ।

नःलि कविता : प्रतिक्रिया

● रत्नध्वज जोशी

पञ्जीतिरः पञ्जीक लिः

पञ्जीक लिः

नःलि कविताया विषय पाठकवर्गया
पाखें (?) मध्यस्थताया लै ज्वना भाह्य
श्री कमलप्रकाश मल्लया संयमयुक्त दृष्टि-
कोणं जागु लेख ब्वना जि आनन्द व
नाप नापं ग्लानिया नं अनुभव याना ।
वय्कःथा दृष्टिकोण आपालं अंशे स्वस्थ
जू उकिं आनन्दया अनुभव याना । नाप
नापं निहसिगुं लेख अध्ययन याना, छू
छगू खै ज्वना मध्यस्थताया भयातुगु कु
थःगु ब्वहले तया दीगुलि जितः भन हे
आनन्द जुल । किजा कृष्णचन्द्रजुया चोभ
अप्पो जुल धाइह्य जि थःत खुनु किजाया
शैलीं उत्तेजित मज्जीके मफुगु जिगु द्रं
वय्कलं वयना दिल । धन्यवाद ! तर
ज्या याइपित्त गुलि ह्याइपुकीगु ध्वनि
कृष्णचन्द्रजुया लेखं पिहां वः, वयात जि
उलि कट्टु शब्दं न्ह्यमथना थें ज्वंगुली
मल्लजुं थःगु लेखे न्ह्यथना दीगु दु । ध्वनि
रूपय् हे जक च्वने योग्यगु खँया कुत्तुकुला
आशय पिकया मदीगु जूसा जि अब

अप्पो आनन्दया अनुभव याय् फैगु खः ।

हानं वय्कःयागु लेखया निगुगु पैराग्राफया अन्तिम वावय नं उलि संयम पूर्णं मज्जुगुलि संयम व उच्च स्तरया मनोवृत्तिया आशा वय्कलं थुजागु लेखय् याना दीगु खने दु ।

नःलि शब्दया प्रयोग मल्लजुं नं उलि हे अर्थे जक याना दिल गुलि अर्थे कृष्णचन्द्रजुं याना दीगु खः । तर थ्व शब्दया प्रयोग नच्चा, क्यातुया नाप नापं न्हूगु, न्हूपिया अर्थे नं ज्वीफु । नच्चा क्यातु जक अर्थ छ्यात कि थ्व शब्दया अर्थ परिधि चीचाकः ज्वी, न्हूगु, न्हूह्य अर्थ छ्यात कि तच्चाकः नं ज्वीफु । 'लुं' शब्द वहःया अर्थे व 'वहः' शब्द लुंया अर्थे प्रयोग याय् मज्जू । तर विशेषणवाचक शब्दया प्रयोगं सापेक्षिक अर्थ ज्वीगु छुं आश्चर्या खँ मखु । थुजागु शब्दया प्रयोग लेखक वा सम्पादकं गपाय् चाकःगु अर्थ परिधि-यात लक्ष्य याना यागु खः उकेयात उलिया हे अर्थ ग्रहण याय्गु पाठकवर्गया विवेकया ज्या खः । लेखकं वा सम्पादकं थुलि स्वतन्त्रता काय्गु अनुचित मखु ।

कृष्णचन्द्रजुया खास आपत्ति 'नःलि' व 'वर्तमान' शब्द प्रयोगय् खः । वय्कःयागु लेखया न्यागुगु व खुगुगु पैराग्राफय् थ्व खँ स्पष्ट जुया च्वंगु दु । अय्सां तबि मध्यस्थजुं खँ चीधंगु खः अथवा नामकरण सम्बन्धी त्वापु धयागु खँयात छाय् स्वीकार याना मदीगु खः, जि मथू । खास त्वापु नामकरणया विषययात क्या जक खः धयागु सिद्ध जुल कि मापदण्डयागु खँ हे वै मखु । अले थुकें पिहाँ वःगु मेगु खँय् नं बिचा याय् माली मखुत ।

आ मध्यस्थजु नाप जक प्रत्यक्ष रूपं सम्बन्ध दुगु खँया विषये मिखा ब्वय् ।

युगया गुगुं छगू प्रवृत्तिसूचक शीर्षक बिद्या सफू पिकाय्गु वा आलोचना याय्गु परम्परा नेपाल भाषाया साहित्ये मदुनि । 'नःलि कवितां' थ्व ज्याय् ह्ला तल । 'पिकापाखें' स सामान्य रूपं थुनिया छुं संकेत नं यात । तर 'नःलि' शब्दं छाय्, गपाय् हाकःगु समययात तक ज्वनेफु थ्व खँया समुचित प्रतिपादनयुक्त भूमिका थ्व सफुली मदु । थ्व भीगु साहित्य तःधिकः मज्जुनिगुया लक्षण ज्वीफु ! थ्व नं ज्वीफु, उजागु भूमिका च्वने हे मा धयागु विचार सम्पादकजुया मदु । च्वने नं फु, थुलि हे जक धाय् लो । नाप नापं 'नःलि' साहित्यया परम्परागतया रूपे निश्चित अर्थ नं भीथाय् मदुनिगुलि सम्पादकं छ्याना दीगु व शब्दया अर्थ परिधिधात भीसं नं उगु हे दृष्टि स्वे धुंका जक उकिया विषय विशेष आपत्ति दुसा थःगु दृष्टिकोण पेश याय्गु उचित ज्वी । छाय्धासा शब्दया अर्थ परिधि ह्लापां लेखकया मने वै, अले तिनि भोतय् प्रयोग ज्वी । उकें "संग्रह पिकाय् न्ह्यो सैद्धान्तिक कसि ज्वना धारणा-स्पष्टताया लिधंसाय् कविता रूपेगु छगू खँ जुल । तर संग्रह पिहाँ वे धुंका आलोचनाया सामना याय् उकी छुं स्वाप् मात्तुमाला पाणिनिया सूत्र थें ठीकचा ज्वीक निभो आखः न्ह्यो हे तयावीगु मेगु हे खँ खः ।" धयागु थःगु सैद्धान्तिक (?) आक्षेपय् नं मध्यस्थजुं हानं छकः क्वथीक विचार याना दीगु अनुरोध जि याय् । खला स्वां पुया जक पलाछी मागु मछिगु, ध्याचःगु लै नं भीथाय् दनि खः । तर युग युगंनिसें ज्यला वया पिच्छया च्वने धुंक्गु साहित्यया राजपथय् नं छह्य अनुभवी लैजुवालं पला पत्तिकं स्वां पुया ज्वी माली धयागु खँय् जि सहमत ज्वीफु । वं थःके दुगु मिखाप्वा चाय्का ज्वीगु हे जि प्रशस्त खना । अतएव थुलि विचार याय् धुंका यदि मल्लजुया 'नःलि कविता' सम्पादकया ज्यालिसे विशेष मतभेद मदुसा "उकें हे ज्वी वय्कलं

श्व तर्क पेश याना दीगु "....." निसें शुरु ज्वीगु पैराग्राफ् जितः याना दीगु आचपं नं जि मुक्त ज्वी ।

श्वयां ववस्संयागु पैराय् गुगु कटाच्च मल्लजं याना दीगु खः, उकें नं वय्कःलिसे जि छगू मत ज्वी मफु । चित्तधरजु स्व० योगवीरसिंजुया शिष्य अवश्य खः । हानं गुरुया कविताय् दुगु प्रसादगुण शालिनी शैलीया उपासक शिष्य ज्वीगु नं छगू उत्तम मनोवृत्तिया लक्षण खः । तर गुरुया शैलीस गुलि सरलता दु, उलि शिष्यया शैली नं दु धयागु खैय् जितः शंका दु । नाप नापं गुरुं थःगु युग अनुसार गुजागु विषययात प्रमुखता बिया कविता च्वया वयना वंगु खः उजागु हे विषयया कविता शिष्यं नं च्वःगु दुसां वय्कःया 'पद्य निकुञ्ज', 'पद्य कुसुम' आदि ढङ्गया कवितायात 'नःलि कविता' या सम्पादकं थःगु संग्रहया दुने लाका मदी । उकें लाकौलजुनिसु दुर्गालालजु तकया कविता सम्बन्धी दृष्टिकोण व अभिव्यञ्जना पद्धतिस, अले भाषाया रूपे अन्तर दुसां थुगु वा उगु छगू समान सूत्र च्वनिसें ववे थ्यंक दु, गुगु पौराणिक इतिवृत्तता व नैतिक उपदेशं भिन्न खः ।

नेपाल भाषाया छं कविताया परिचय नेपालं पिनेयापिन्त नं बीया लागी छगू संग्रहया निम्ति फुफुपिसं फुगु चागु स्वाहालि बीगु व उके दुने थःगु दृष्टिकोणया छाप लाकेत नं स्वेगु छगू हे खै मखु । सम्पादनया ज्याय् विशेष ल्हा गुह्य सदस्यया दु वय्कलं थःगु नां नं तथा दीगुसा शायद थुलि विवाद नं पिहाँ वै मखुगु ज्वी । तर वय्कःया उदारतावश धाय् ला छु धाय् परिषदया सयुक्त प्रयास थें खना थःगु नां तथा मदीगुलि तुलसीदासं "कतहुं मुधावेहुतें बडि दोषू" धायें थुगु विषये वय्कःया सरलता नं अनेक प्रश्नया भागी थें बुल । सम्पादकजुं हे लिसः बिया दीगुसां आपालं याउँइगु खः । लिसः बीगु

राय वय्कःया मदु, उले आलोचकं धासा अनौपचारिक तवरं स्यूगु खंयात नं मस्यूछु याना अदालती ढंगं परिषदयात नं आचप याना दीगुलि उकिया साहित्यिक मूल्यया कदर यायां कटु आचपया लिसः नं कटु शब्द (?) बी मागु खः । वास्तवे प्रस्तुत सामान परिषदया दृष्टिकोणया अध्ययनयात हलकागु मिखां स्वया उलि अनुदार व विवेकयात उपेक्षा याइगु किसिमगु आचप छह्य साहित्यकारयात अवश्य मलो । मल्लजुया अन्तिम टिप्पणीया लिसः नं शायद थुलि हे गात ज्वी ।

लाकौलजुनिसें दुर्गालाल तकया तापागु समय, शैली व दृष्टिकोणया वैचित्र्ययात नं छगू हे 'नःलि' शब्दया दुने लाकुसेलि परमानन्दजु आदि न्याह्य खुह्य कविता कवितायात जक उकी दुने मलाके मागु छु दु ? थथे जुसेलि छुं रहस्यपूर्ण खै जक दु ला धयागु शंका पाठकवर्ग मयाइ ला ? कृष्णचन्द्रजुया नं मुख्यगु प्रश्न थ्व हे खः । तर वास्तवे थ्व प्रश्नया जरूरत जि मखना । अनावश्यक प्रश्नं ज्या याइपिन्त मछिकीगु जक मखु, थःत थम्हं लना च्वनेगु नं जू वनी यः । परमानन्दजु आदि पिनिगु कवितायात 'नःलि' या दुने तय् मलो धयागु आशय सम्पादकं गनं वयना दीगु मदु बरु "छुं परिचयसां" धयागु शब्द समूहं 'थुलि हे जक सकलें मखु' धयागु आशय पिकापाखे नं व्यक्त जुया च्वंगु दु । न्हयथना दीपि न्याह्य खुह्य लेखकलिसे सम्पादकया घनिष्ठ ममता नं ह्यापा गथे अथे हे दु । अय्सां सम्पादकयात वेफुगु कठिनाइया विवेक वा अनुमान छत्त हे मयासे 'भच्चा रहस्यपूर्ण' तिति ला धैयें च्वं धाय्गु मध्यस्थजुयात गुलि तक ल्वै ! वय्कःपि छु कारणं तोफित ? थुकिया लिसः बीगु जि जिगु ज्या मताया । बरु थुलि प्रश्न वेफु,— वय्कःपिनिगु कृति दुने लाय् धुंका नं हानं मेपि असंतुष्टि सं पिहाँवल धासा

छिपि थुके लाके मलो वका व्यक्तिगत आलोचन यागु ज्याया भार सुनां काइ ? थव गबनें दीगु प्रश्न खः ला ? थव छु 'विवादग्रस्त' खँ मखु ला ? उकें 'नःलि कविता' या दुने प्रत्यक्ष रूपं मलाय् वं सुनातं तस्सकं सुख मताय् गु जि ठीक मखना । अनेक वा छु कारणवश दुने मलाय् गु मेगु हे खँ खः, मथ्याकेगु, प्रतिभा स्थाना छ्वेत स्नेगु मेगु हे खँ खः । प्येठोया गणतन्त्र थें अदभूतगु खँ थव मखु ।

लाकौलजुं दुर्गालालजु तकरुया समयया दुने नेपाल भाषाया काव्य साहित्ये छु छु परिवर्तन गुकरुं बल, निर्गुन याना चवनेगु छगु अलग हे विषय खः । थःयागु दृष्टिकोण स्वया अनेक मतभेद दय् फुगु खँ खः । जि स्वबले सिद्धिदास व योगवीरसिंहया धार्मिक व नैतिक काव्यया युग खः, गुकिया छुं छुं अवशेष लाकौलजु व ब्रित्तरजुया प्रारम्भिक रचनास स्पष्ट खने दु । 'शुलिचा' भीगु न्होने दु । 'ह्वय्त्यंगु स्वांयात' हे नं नैतिक कविताया रङ्ग मतोतुनि । 'सीस्वां' 'भुमुका' लिसे जक मखु, 'स्वर्गानुभूति', 'लुफी' नाप तक नं विषययात ग्रहण यागु तरीका व भाषाय् अन्तर दु । अय्सां सिद्धिदासजुया थें जागु नैतिक कविता थव मखु । अन्योक्ति पद्धतिया लै ज्वनीगु छगु काव्यात्मक चतुर्भुति थवया दुने दु । 'संसार सागर विने.....' अथवा 'भारतीय शास्त्र भवन ..' लिसे दृष्टिकोणे थवया अन्तर स्पष्ट जुया चवंगु दु । दृष्टिकोणे सिद्धिचरणजुया 'मां' लिसे थवया निकटता दु । धाय् मन दुगु खँया इतिवृत्तात्मकताया युग साहित्यया युगय् गुगु अन्तर दैगु खः व अन्तर 'ह्वय्त्यंगु स्वांयात' निसे प्रारम्भ जुल धाय् फु । हानं 'नेपाल विहार' लिसेयागु सम्बन्ध याना थव कविताया छगु ऐतिहासिक महत्व नं दु । अनेक भिन्नताया नाप नाप दुर्गालालजुया युगय् तक नं छगु थुजागु साम्यया सूत्र दु

गुगु थम्हं हे माला खेनेगु बांला । थुजागु खँय् नं प्रश्न जक याना चवनेगुलि पाठकवर्ग थःपनिगु विषये छु गथे विचार याय् फु, थव नं लुमके बहः जू ।

सम्पादकजुं थःगु छगु गुगु दृष्टिकोणं, गुगु उद्देश्यं नेपाल भाषाया कवितात मुंक्कगु खः, व वय्कःया अधिकारया दुनेयागु खँ जू ला कि मज्जू ? साहित्योन्नतिया दृष्टि व लो वा मलो ? विचार याय् गु खँ खः, उके छुं त्रुटि दु ला कि महु, माला स्वया कुं खिनेगु मेगु हे खँ । थथे हे 'होलयो जिल स्वान.....' व 'लुफी' आदि कविताय् समाजया हित स्वभा थः याकःचिगु पीर प्वंकैगुली मन ज्वीगु छगु हे प्रवृत्ति वया नं थुपि सृष्टि जूगु पृष्ठभूमि व हे खः वा मखु विचार याय् धुंका जक थवया विषये छुं चवया दीगुसा बांलाइगु खँ खः । जि लना, कृष्णचन्द्रजुलिसे छुं खँय् मतभेद दया नं तोफ्युपि कवि-तय्गु विषये व सम्पादक तथा जिगु लेखया विषये अनावश्यक खँय् नं प्रश्न याय्गु, शंका पिकाय्गु व कुं खिनेगु प्रवृत्ति मल्लजुया लेखय् नं समान रूपं धया थें दु । थव शायद भीगु साहित्य बांलाक बलने मफुनिगुया लच्छा ज्वीफु ।

यग्गु थजु, मल्लजुया लेखं वय्कःया अध्ययनशीलता, साहित्य सम्बन्धी बांलागु आस्था व विश्लेषण याय्गु शक्तिया छुं छुं परिचय ब्यू । गनं गुगु खँय् छगु हे मत ज्वीगु मेगु हे खँ खः । उकें वय्कःयात जिगु हानं हानं धन्यवाद दु ।

[२]

आ मेगु हे छगु खँ नं थुके हे स्वाना छ्वे, व खः—'नःलि कविता' संग्रहया कविताया विषये मल्लजुया थःगु अलग राय ।

"भीगु नःलि धागु कवितां आलोचना सामना याय् मागु खँ ला थव जू वै कि थौंया जीवनया यथार्थ नाप थवया बांलाक हेलमेल दु थे खने महु ।

कवि न्ह जुया नं कविता न्ह ज्मी मफुगु वास्तविक कारण नं थ्व हे खः । न्ह स्थितिया सर्वांगीन सजगतां हे जक न्हन्हगु अभिव्यञ्जनात्मक प्रयोगयात स्वाके ।”

‘नःलि कविता’ संग्रहया विषये गनं गनं आवेशे लाना ‘कवि हे जक न्हपि लात कविता मखु ।’ आदि वाक्य कृष्णचन्द्रजं नं च्वया दीगु दु, तर वय्कःया व हे लेखय् थ्वया विपरीत खँ नं खने दु । थुक्ने मज्जुया लेखय् व नं मज्जु । उकें प्रतिध्वनि कृष्णचन्द्रजुयागु हे खया नं वय्कःया आपत्ति उलि ग्यानापु मज्जु, गुलि मज्जुयागु थ्व राय ! थुक्ने नःलि कविता संग्रहया दुने आधुनिक कविता मदु धयागु जक मक्खों, नेपाल भाषाया कविवर्गयाके थःगु वर्तमान जीवनया स्थिति यात हृदयंगम याना कविता च्वेगु शक्ति वा प्रवृत्ति दु धयागु खँय् नं वय्कःयात भचा शंका हे दुगु खँया संकेत लेखया अन्तिम पैराग्राफं अज स्पष्ट रूपं कयना च्वंगु दु । जितः शंका दु, साहित्यया सिद्धान्त सम्बन्धी पक्षया गुलि अध्ययन वय्कःयागु लेखं खने दु उलि कवितायात ह्यसीकेगु अभ्यास व अनुभव मगानिगु ला मखु ला ? कविता ह्यसीके अःपु मज्जु, विद्वतां जक ह्यसीके फे मखु, सहृदयताया नं उलि हे जरूरत दु । उकें नेपाल भाषाया सम्पूर्ण न्ह कविवर्गया विषये गुगु शंका मज्जुं प्रकट याना दिल व तस्सकं ग्यानापुगु व विचारणीय खँ खः । ●

[‘झी’ दँ २, ल्या ११ व १२, ने. सं. १०७६]

नःलि कविता :

आलोचना व प्रतिक्रिया

● कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान

आलोचना

आलोचना

धन्यवाद बीगु नं छगू शिष्टाचार
जुगुलि लिपा न्हागु धाय्मासां ह्मापांनि
छकः म्हुनु पिचुका शिष्टता वनेगु थौं-
कन्हेया चलन थें च्वं । उकिं जिगु आलो-
चनाया प्रत्यालोचना ब्वने दुगुली ध्वया
प्रत्यालोचक भाजुपित धन्यवाद मबीगु
अशिष्टता जू वनेफु ।

आलोचना व प्रत्यालोचनाया दत्थ्वी
नःलि कविताया स्वरूप नं स्पष्ट जुजुं
वःगुलिं ध्व विवाद उपयोगी हे सिद्ध जुगु
ताया । अले भ्रम मदय्मा धयागु विचारं
च्वसा न्ह्यज्याका नं भ्रम दया हे च्वन
धासा वयात चीकेत धाय्गु प्रयत्न फुक-
सियां मंका-ज्या खः - ध्व अहितकर
ज्वी मखु । ध्व हे विचारं 'नःलि संग्रह'
या सम्बन्धं पिहां वःगु प्रश्नया लिसः
भचा विस्तारपूर्वक बीगु श्रेय भापा ।

भी पुलांहु आलोचक दाजु रत्नध्वज
जोशी 'नःलि कविता' या बारे च्वया
दीगु आतकया प्रत्यालोचनाया आशय

मुख्य याना— सारांशे थ्व हे खः — ‘नःलि कविता’ सफूया सम्पादन गुगु दृष्टि वा आधारे (?) जुल व ठीककथं व लव्यक जूगु दु । थ्व खँया पुष्टिया लागी जक मेमेगु तर्कया लिधंसा कया दीगु दु । साप हे साधारण छता निता (‘नःलि संग्रहया विषये’ या ७८ गू पैराग्राफया) खँ तोता मेगु ब्याक्क प्रत्यालोचनां ‘नःलि संग्रह’ या वैरिस्टर जुया आलोचकया म्हुतुप्वा जक तिकेत स्वया दीगु थें च्वं । छायाधासा जोशीजु वादी मखु—वादीया वकिल जक । वकिलतय्सं खःगु मखुगु तर्क याना वकालत यथेतुं वय्कलं नं अज्यागु हे लें ज्वना ‘नःलि कविता’ अथवा थ्वयागु विषये निर्दोषता प्रमाणित याय्त गाक्क हे न्ह्यपु नाय्का दिल । नत्र “ ‘नःलि कविता’ या दुने किजा ईश्वरानन्द, परमानन्द, कृष्णचन्द्र व तेजेश्वरजुयागु नं कविता लागु जूसा शायद जि नःलि कविताया आलोचना ब्वने खनी मखुगु ज्वी ” धका जिगु कविता मथ्यागुलि हे जि आलोचना च्वःगु धयागु निम्न स्तरया आरोप लिसा काकां मयाय् मागु खः । थुलि नं मगाना तना दिल— “मेगु दृष्टि स्वल धासा थ्वय्कःपि प्यम्हसिया प्रकाशित रचना नं ह्य हे खने दु ।” जि ला नेपाल भाषाय् ११२ पु कविता बाहेक च्वयागु हे मदुगुलि थःत नेपाल भाषाया कवि धका नालागु नं मदु । गय् जिगु नां न्ह्यथना मेमेपिन्त नं उकी हे सती यंका दिल मस्यु । वास्तवे कविता संग्रह पिहाँ बय् धुंक्पि कवियासिकं पिहाँ मवःपि कविया अप्पो रचना प्रकाशित जूगु खनीगु दृष्टि-दोष मधासे सूक्ष्म-दृष्टि धया । अले “सम्पादकयात वेफुगु कठिनाइया विवेक वा अनुमान छत्ति हे मयासे” थज्यागु खँयात “रहस्यपुरा” धाय्गु मल्लजुया मिखा तेमलागु हे मखा ज्वी ? हानं मछिथाय् लिसः बी माल कि “वय्कःपि छु कारणां तोफित ? थुकिया लिसः बीगु जि जिगु ज्या मताया” (‘भी’ दँ २ ल्या ११,

१२) धका लिचिला व खँयात तोप्नीत थम्हं हे मेगु शंकाया प्रश्न न्ह्यथना दिल—“... वय्कःपिनिगु कृति दुने लाय् धुका नं हानं मेपि असंतुष्टिपि (?-क.) सं पिहाँवल धासा छिपि थुके लाके मलो धका व्यक्तिगत आचेप याय्गु ज्याया भार सुनां काइ ? थ्व गबलें दीगु प्रश्न खः ला ? थ्व छु ‘विवादग्रस्त’ खँ मखु ला ?” (‘भी’ दँ २ ल्या ११, १२) उदेक चाय् मागु खँ खः । थज्यागु अनावश्यक प्रश्न याना म्वामदुगु असैद्धान्तिक स्वापु खँ पितहया नं ‘कुखिनीपि’ व थःत थम्हं लना च्वनीपि मेपि हे जू वल ! प्रश्न ‘विवादग्रस्त’ मखु, उकिया लिसः धाथें हे इमान्दारीसाथ बीबले धुक्क-पिक्क सी देगु सम्भावना दुगुलि हे मल्लजुं नं ‘रहस्यमय’ धाय् माला वन ।

रत्नध्वजजुया निरर्थक मनं तुंगु खँ [समझ] या थ्व दसु जक खः । सत्य कटु हे ज्वी यो । उकि सुनां नं कटुता अनुभव याना विल धासा थ्वया वासः आलोचकयाके मदु । अले थ्व व्यक्तिगत मखु, सैद्धान्तिक व काव्य सम्बन्धी खः धयागु थ्वीका दी फुगु जूसां थज्यागु निम्न आलोच्य खँया सवा जवा नं याय् माली मखुगु । नरम भाषाया विषये ला स्वयं रत्नध्वजजुं थःगु शिचाया अनुशरण याना ‘आदर्श’ कयना ब्रूसा थ्वयागु प्रभाव मेमेपित नं बालाक हे लाइगु ताया । खँ पुलां ज्वी धुंक्सां संदर्भे छुं भचा उल्लेख याय्त करं कयन ।

“कृष्णचन्द्रजुया नं मुख्यगु प्रश्न थ्व हे खः” धका लिसा कया जिगु कविता मलागुलि हे च्वःगु आलोचना धयागु खँया प्रतिक्रिया रत्नध्वजजुया नुगले कय्गु छता मुख्यगु खँ जुल । मेगु रत्नध्वजजुया दृष्टि खंगु “खास आपत्ति ‘नःलि’ व ‘वर्तमान’ शब्द प्रयोगय् खः ।” “... वय्कःया प्रतिपादन अनुसार नःलि कविता’ नामकरण सफूया ज्वलंयात मलोगु थें हे वय्कःया

आक्षेप नं पुलां तालगु हे जुल तिनि ला धयां थें च्वं । कारण चिचीह चागु खँय् आपालं चोभ वयनेगु नं आधुनिकता मखु ।” ‘नःलि कविता’ या आलोचनाय् नःलि मखु धका जि बियागु तर्कया गुगु सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि खः वयात छले वांछवया ‘चिचीह चागु खँ’ धका रत्नध्वजजुं अर्थ छ्याना दोगु खना धाय् भास्ति वल— वय्कलं थ्व खँया पृष्ठभूमि वा सैद्धान्तिक आरोप थ्वीका दी मफुत, कित थुया नं सुचुका दिल । नत्र प्रत्यालोचकजुं थथे नं धया दी मखु—“सम्पादकं चीमा तिनिबलेनिसें थःगु जन्म बांलाक हे ह्यस्यगु वंगलः सिमायात ‘नःलि सिमा’ संज्ञा बिल, वय्कः स्वया यक्वं वक्कालिह्य आलोचकजुं वहे वंगलः सिमाय् थुगुसी तिनि चुलि जाया वःगु वयातुसे च्वंगु हःयात जक ‘नःलि’ संज्ञा बीमा धया दिल । केन्द्रीय विचारधारयागु दृष्टि स्वेबले निह्य लेखकया राय बागुया कारण जि ला थुलि हे जक खना ।” अथवा “सम्पादकजुं ‘नःलि’ शब्दया अर्थ तच्चाकः यानादिल, कृष्णचन्द्रजुं चीचाकः, पागु थुलि थुलि हे जक खः ।” नःलिया परिधि तच्चाकः यायां यायां गथे वाल्मीकि-व्यासया रामायण-महाभारत तथा कवि मर्हषिया वेद व होमरया ‘ईलियड’ निसें कया दुर्गालालजुया कविता तकयात नःली दुथ्याका विशालता वयना मदिल !

वास्तवे प्रश्न तच्चाकः—चीचाकःया मखु । अथे तं ‘नःलि’ व ‘वर्तमान’ शब्दया प्रयोग वा नामकरणया निरर्थक ल्वापु नं मखु, गुकियात रत्नध्वजजुं तालतुल याय्गु कथं स्वया थ्वयात स्वीकार मयागुली उदेक चाचा धया दिल—“अय्सां तबि मध्यस्थजुं खँ चीधंगु खः अथवा नामकरण सम्बन्धी ल्वापु धयागु खँयात छाय् स्वीकार याना मदीगु खः, जि मथू । खास ल्वापु नामकरणया विषययात कया जक खः धयागु सिद्ध जुल कि मापदण्डयागु खँ हे

वै मखु ।” (‘भी’ दै २ ल्या ११, १२) मापदण्डया दृष्टि हे विचार पाना च्वन, नःलि खः—मखुया प्रश्न पिकाय् माल । जि ‘नःलि कविता’ यात ‘नःलि’ मधयागुया कारणे ‘नःलि’ शब्द अथवा नामकरण मखु, वयागु ल्यू ल्यू वैगु उकिया मान्यता, मापदण्ड, परिभाषा खः, गुकि याना ‘शब्द’ प्रयोग वा नामकरण सार्थक ज्वी । ‘शब्द’ निरर्थक मखुया सार्थक जूगुलि उकिया पृष्ठभूमि छगू विशेष तथ्य दै, दर्शन दै, अभिप्राय दै । अज संस्कारहीन शब्दया अस्पष्टतां भीत मेगु अर्थे सोचे याय् तक नं बाध्य याना च्वंगु दु । नां व ज्या मिले मज्जु हे मतभेदया ज्वलं खः धासेंलि नःलि नांया लिसे नःलि शब्दया निर्दिष्ट व संकेत याना च्वंगु सैद्धान्तिक पृष्ठभूमियात हाकुत्याना मतभेद शब्दे जुयाच्चन धाय्गु वास्तविकतायात लोमंकेगु मखा जुल । हलू धासेंलि कुति न्याय् मागु मदु । थ्व खँयात मज्जुं थ्वीका समाधानया लै माला दिल, रत्नध्वजजुं ‘साधारण’ नामकरणया प्रश्न भाषा वक्काय्का दिल ।

मेगु खँ, नःलिया व्यापकताया नं ला सीमा दै । वाल्मीकि-होमर तथा लाकौल-वर्डस्वर्थयात दुथ्याकेगु नःलियात तच्चाकः याय्गु खःसा चायात लुं-वहः, नसा-ब्वसा, खानि-पहाड नं छाय् मधाय्गु ? सकतां वयागु हे रूप खः ? मखु ला धासा सम्पादकं चीमा तिनिबले निसें थःगु जन्म बांलाक हे ह्यसिया नं थौं सुख् थें जुया किपा बी मफय् धुंकुगु वंगलः सिमायात ‘नःलि सिमा’ या संज्ञा बीगु ह्यमसिया हे मखा ज्वी ? थथे स्वस्व-खँखं नःलि कविता हे खः धयागु प्रत्यालोचकया न्यापति नं तैतःगु सहिछाप ब्वनाबले छह्य बुरियात ल्यासे दय्केत म्हुतुसी लिप्स्टिक पाका च्वंगु लुमन । सम्पादकया व्यक्तिगत रुचि वा स्वतन्त्रता नं गुगु आधारे अनुशासित जुया च्वनी । गुगु मापदण्ड वा परिभाषा दय्का उकी दुने च्वना सम्पादकया स्वतन्त्रता वा

रुचि जवा याइ ।

आ नःलि परिभाषाया सैद्धान्तिक दृष्टिकोण पाखे वने । सम्पादकया पाखें थव विषये छुं हे उल्लेख जूगु महु । तर परिषदया छद्म सदस्यया नातां रत्नध्वजजुं आलोचनाया उषेवा मयासैं लिसः बिया दीगुलि सकू सम्पादनया छगू दृष्टिकोणात्मक आधार व्यक्त जूगु दु । थव आधार सत्य खः वा मखु सम्पादकं सी । तर जोशीजुया दृष्टिकोण व 'नःलि संग्रह' या सम्पादन जूगु स्वयंबले मखु थें नं मच्चं । व्याख्यासा पाणिनिया सूत्रया लिसले रत्नध्वजजुं धया दिल —“ताप नापं 'नःलि' साहित्यया परम्परागतया रूप्य निश्चित अर्थ नं भीयाय् महुनिगुलि सम्पादकं छ्याना दीगु व शब्दया अर्थ-परिधियात भीसं नं उगु हे दृष्टि स्वे धुंका जक उकिया विषये विशेष आपत्ति दुसा थःगु दृष्टिकोण पेश याय्गु उचित ज्वी ।” ('भी' दँ २ ल्या ११, १२) थव धापू ब्वने धुंका जोशीजुं छ्याना दीगु परिभाषायात हे सम्पादकया दृष्टिकोण परिधि भापी माल । थव हे दृष्टि स्वया दीगुलि खिने थाय् मन्त । खनु सम्पादकया मिलां, सम्पादकया हे न्हयगु व सम्पादकया हे विचारं स्वय-ब्वनेबले उकिया विरोध, मतभेद आदि स्थितिगु हे छु दै ? व दृष्टिकोण उपयुक्त जू-मजू धयागु बारे नं मतभेद मदै धका गये धाय् जी ? मेगु खँ, सम्पादकया व्यक्तिगत रुचि व स्वतन्त्रताया विचार आलोचकतयसं याय्मा धायबले ला सम्पादकं आलोचकतय न्होने आत्मसमर्पण याय्गु थें जुल । कित आलोचकया स्वतन्त्र दृष्टिकोण सम्पादकयात लःल्लाय्गु सल्लाह थें भापी माल । 'नारीयात' तय्गु रनेसा 'मंश जीह्म मांयात' अथवा 'मां महुपित' या पनेसा 'मां लुमंका' या गुगुं मेगु कविता लेगु थें जगु समानधर्मी (उथें उथें च्वंगु) प्रवृत्तिया लयज्याय् जक व्यक्तिगत रुचि वा स्वतन्त्रतां ज्या याइ । संस्थां

पिकागुलि संस्थाया रुचि व दृष्टिकोण, वं विचार यागु मापदण्डया न्होने व्यक्तिगतया बः काय्गु नं उलि महत्वपूर्ण मजू थें च्वं । अले “नःलि साहित्यया परम्परागतया रूप्य निश्चित अर्थ नं भीयाय् महुनिगुलि” धापू नं विचार याय् बहः जू । छरयर 'नःलि साहित्य' धया दिल, मेरयर थवयागु 'परम्परागत रूप' नं माला दिल । परस्पर विरोधी शब्द व खँ जुल । तर नःलि साहित्यया परम्परानिसें निश्चित जूगु रूप वा परिभाषा मदर्थ 'नःलि साहित्य' या शाब्दिक अर्थ-संस्कारयात जक नं ध्याने मतसे 'व्यक्तिगत रुचि व स्वतन्त्रता' या नामे लालाथे प्रयोग याना परिभाषा दय्केगु छु उचित ज्वी ला ? शायद जोशीजुया “थुकें नःलि कविता संग्रहया दुने आधुनिक कविता महु धयागु जक मवयो” धापू अनुसार प्रत्यालोचक व सम्पादकं 'नःलि' यात आधुनिकया अर्थ कागुलि हे थुकथं परिभाषाया थासा दय्के धागु ला मखु ? वास्तवे आधुनिकया अन्तर्गत 'नःलि' लाना नं 'नःलि' आधुनिकतम व छगू स्वतन्त्र रूप खः — ह्वापा नं थव खँ न्हयथने धुन ।

रत्नध्वजजुं धया दीगु दु—“भाषा अथवा देश अथवा नितांया विषये जागृति हैगु गद्य अथवा पद्यमय कवितायात नं 'नःलि' संज्ञाया दुने तय्फु, यथे हे व्यक्तिवादी कवितायात नं ।” थव सूत्र मार्मिक जू, गुलि मार्मिक खः उलि हे व्यापक नं । थुके दुने 'नःलि संग्रह' या व्याकृं कविता माहनेफु । भाषा अथवा देश विषये जागृति हैगु व व्यक्तिवादी कवितायात नं 'नःलि' या संज्ञा बीगु खःसा शैली तथा अभिव्यञ्जना सम्बन्धी विभाजन याय् म्वाल । यदि शैली-व्यञ्जनादि भिन्नतां नं 'नःलि' व 'पुलागु' सी दैगु खःसा थन व्यक्तिवादी अथवा जागृतिसूचक धया च्वने मागु मन्त । निगुलि महत्वपूर्ण जू । तर 'जागृतिसूचक व व्यक्तिवादीतां' कविताया भिन्न-भिन्न

युग वा प्रवृत्ति हासिकी मखु । थःथःगु युगया थःथःगु जीवन व सामाजिक व्यवस्था अन्तर्गत युग अनुसार हे जागृतिसूचक तथा व्यक्तिवादी जुया वया च्वंगु दु, वनाव चवन । जीवने वा समाजे अथवा व्यक्ति केन्द्रीभूत न्ह्यागु अभिव्यक्तिया थ्व साधारण रूप खत । सिद्धिदासया इलनिसें कया थौकन्हैया विद्यार्थिवंगवा कविताय् नं दैगु स्वरूप खः । धार्मिक युगय् धार्मिक-जागृति हेगु कविता हे युग-सूचक जूगु दु, गथे कि भक्तिवादी काव्य अथवा रामायण आदि ग्रन्थ । सामाजिक सुधार चुलि जाया वया च्वंगु न्हूगु प्रवाहे कविताय् नं थुकथं हे समाज-सुधार सम्बन्धी नीति-रीति नैतिक शिक्षा आदि दै, गुक्रियात अबलेया जागृतिसूचक मधायें मगा । सिद्धिदास-योगवीरजुया रचनां थ्व ध्वाथ्वोके फु । सूर-कविरया रचनाय्, भानुभक्त्या कविताय् आपालं थज्यागु शिक्षा दु । राजनैतिक युगया राजनैतिक जागृति कालय् राजनैतिक व सामयिक दृष्टि हे जागृति दुगु कविता जागृतिसूचक जू वनी । २००४ सालं थुके अथवा प्रजातन्त्र लिपाया कवितां व्यक्त या । प्रगतिवादी कविताया खास लिधंसा व विकास हे वर्तमान राजनैतिक जागृति खः धाय्गु पाइ मखु । उकिं 'जागृतिसूचक' धाय्गु मात्रं हे 'आधुनिक, नःलि' या वर्गीकरण ज्वी मखु धयागु जिगु विचार । थ्व काल-सापेक्ष रूप खः । ह्मिगःया जागृतिसूचक वस्तु थौं वा कन्हैया निति नं जागृतिसूचक नामं नःलि ज्वी मखु । खः ऐतिहासिक महत्व वा काल-परिचयया दृष्टि दुथ्याका छ्वेगु मेगु हे खँ । तर 'नःलि संग्रह' या उद्देश्य व तात्पर्य थ्व नं मखु थें च्वं । थथे जूगुलि रत्नध्वजजुं जागृतिसूचकया थासां दय्का गुलि कविता हना दिल व समयातीत ज्वी थुंकल । 'ह्वय्गु स्वांघात' नःलि वा वर्तमानया परिभाषानुकूल जागृति सूचक धाय् मलो चाहे 'नेपाल' विहार' या ऐतिहासिकतां सम्बन्धित ज्वीमा ।

'अर्हतनन्द' या विद्रोह नं छगू कालातीत जक । अले मातृभाषानुराग समयातीत ज्वीगु विषय मखु अवश्य । नाप नापं गुगुं काले भाषा प्रेमी अपराधी थें भाषिया दण्डित नं ज्वी धुंकुगु दै । थज्यागु ऐतिहासिक व परिस्थितिगत महत्वयात आ नं सुनातं अस्वीकार याइ मखु, लिपा नं । थज्यापि भाषानुरागी प्रति स्नेह-श्रद्धा क्यनेगु छगू संस्मरण खः । मुक्तं जागृतिसूचकया धलःपती थ्याका 'कंथा भाले ह्वेगु गुलाफ' नःलि जुल जोशीजुं सिबय् थ्वी मखु ।

थःथःगु इले, थःथःगु परिस्थिती ब्वलंपि कवि-लेखकतय्सं थःथःगु ई-व्यःया च्युता तथा गुगुं परम्परागत सामाजिक व्यवस्था, आर्थिक व राजनैतिक शोषण, नैतिक व धार्मिक अन्धविश्वास इत्यादिया विरोध व विद्रोह थज्यागु हे विचारे भाषा-शैली-व्यञ्जनाय् जुया सबःगु मखु धयागु रत्नध्वजजुं नं स्वीकार याना दी । अकिं जागृतिसूचकया नामं विभिन्न कालया कविता दुथ्याके ज्युसेलि वया न्होया थज्यागु कविता नं ला थ्व सूत्रे लाय्मागु खः ? अकिं छु थ्व सूत्र पर्का-वसः थें जक मजू ला ?

मेगु आधार खः व्यक्तिवादी । आधुनिक अथवा नःलिया निति 'जागृतिसूचक' धाय्गु पर्याप्त मजू थें हे 'व्यक्तिवादी' या आधार नं छगू अपर्याप्तता जक जूगुलि जोशीजुं धया दीगु अर्थे थ्व उपेक्षित मजू । व्यक्तिवाद व्यक्ति कविया छगू प्रवृत्ति ज्वीफु । थज्यागु व्यक्तिवादी प्रवृत्ति विभिन्न युगया विभिन्न धाराय् नं खने दु । थथे गुगुं वादय् दुथ्याना नैराश्यजनक नं जूगु दु, मनोवैज्ञानिक नं; पलायन नं पिहाँ वःगु दु थ्व प्रवृत्ति, वास्तविकता नं । छायाधासा कवि बाहेक कवि छह्य व्यक्ति नं खः । अकिं व्यक्ती लाइगु विभिन्न सामाजिक-राजनैतिक-आर्थिक, सुख-दुःख, त्या-वृ, हर्ष-विस्मात्ता घात-

प्रतिघातयात कवि मनन व उपयोग याना चवनी । श्वयागु किचः अथवा
प्रतिक्रिया अभिव्यक्ती लाइ । अकिं थज्यागु वस्तुगत प्रतिक्रियाया समानगत
अथवा व्यक्तिगत निगुलि अभिव्यक्तिया किसिमत दु । श्व वादय् अथवा
काले सोमित मञ्जु हे हरएकय् प्रवृत्तिया रूप दैगु वा मरैगु जौकु, ह्य
अथवा आवा दय्फु । उदाहरणया लागी आधुनिक काव्ययात काय् ।
आधुनिक काव्ये गुलि कितिमत दु, प्रयोग जुल, वाद बल, चाहे रहस्यवाद,
छायावाद, प्रगतिवाद धाय् अथवा विम्बवाद, प्रतीकवाद, प्रयोगवाद, थुकी
व्यक्तिया वैयक्तिक विश्लेषण तथा अभिव्यक्ति व निरूपण मदु धाय् कै ?
श्वयां न्होया भक्तिवादय् व नोतिवादय् नं व्यक्तिवादी सः न्यने दु ।
थुलिसम्म खः— गुगुली थिना चवनी, गुगुली मधुर । आधुनिक रहस्यवादी
छायावादी काव्ये व्यक्तिपरकता वा व्यक्तिवादी राग विशेष दुसा प्रगतिवादी
काव्ये समाजपरकता वा सामूहिक संवेदना ।

न्हू कविता धाय्बले वयागु ल्यूल्यु विभिन्न सामाजिक, राजनैतिक,
दार्शनिक व ऐतिहासिक अवस्थाया मुना-स्वां न्होने दं वै, गुगु थौया भोगु
जीवनया छगु स्वापू ज्वी धुंकुगु दु । न्हू कविता न्हूगु वस्तु व न्हूगु सौन्दर्य-
बोध ह्याया च्वंगु व श्रोतया समूह खः, गुकी उक्त व्याक्क तत्व ल्वाकज्याना
च्वंगु दै । अकि नःलि कविताया अर्थ खः- वयागु न्हूगुकथं स्वैगु पहः,
अनुभूतिया न्हूगु ह्य-स्वापा व वयागु न्हूगु अनुभव-चेत्र; सौन्दर्य-बोधया
न्हूगु धरातल; परम्परानिसं वया च्वंगु स्वाभः मान्यताया परिष्कार व विकृत
परम्परा प्रति विद्रोह, थौया सकल वस्तुस्थितिया परिशीलन, रागात्मकता व
रसानुभूतिया न्हूगु वस्तु वा लैगुया अन्वेषण याइगु सामर्थ्यया यथार्थ परिधि ।
थौया विज्ञान व मनोविज्ञानया युगय् मनुतय्गु भावना व दृष्टिकोणयात

सान्त्ववादी मध्यकालीन परम्परा व मान्यताय् चिनातय् फैमखु । थुकिथागु
हे प्रभावं भोगु जीवनया सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक रूपे परिवर्तन
वया च्वंगु दु, वय् नं धुंकल । अकि ह्यापाया विषय-वस्तु छले कोदैच्वंगु दुसा
थुखेर न्हूगु किसिमं जुलि जायावया च्वंगु दु । थये जूगुलि हे न्हूगु शैली, न्हूगु
भाव, न्हूगु शब्द, न्हूगु व्यञ्जना नं स्वाभाविक जुल ।

न लि कविता सम्बन्धी श्व व्याक्क खें नःलि कविता विषये छगु स्पष्ट
धारणा तथा संग्रहित नःलि कविता व थुकिथा दत्तवी खने दुगु अन्तर नं
साधारणतया ध्वाथुल ज्वीमा । खः श्व हे भवले तथा अभिव्यञ्जना विषये
थःगु राय नं न्ह्यथना दीगु दु । श्वयात 'विवादग्रस्त विषय' धयादिया नं
'मैवयुगं प्रवर्तन' मयातलेत न्हूगु अर्थ पाचिना ज्वी वय्कःया मनमुवां मदु ।
अकि वय्कःया धापू दु— "योगवीर व चित्तधरजुया तथा सिद्धिदास व
सिद्धिचरणजुया कविताय् गुलि अन्तर दु, युग हिन धुंकुगु स्वर गुलि भुखर
जुया च्वंगु दु, विषय व शैलीया दृष्टि नं उलि अन्तर दुगु कवितात 'नःलि
कविता' या दुने लाना च्वंगु दु ला ? मदु ।" ('भो' दै २, ल्या ५)
निष्कर्षय् निगुगु लेखय् धयादिल— "उके लाकौलजुनिसं दुर्गालालजु तकया
कविता सम्बन्धी दृष्टिकोण व अभिव्यञ्जना पद्धतिस, अले भाषाया रूपे
अन्तर दुसां थुगु वा उगु छगु समान सूत्र च्वनिसं वये थ्यंक दु ।" ('भो' दै
२, ल्या ११-१२) थुकि संग्रहया कविताय् अन्तर मदु धयागु सीदत । तर
ह्यापाया लेखय् 'जागृतिपूचक व व्यक्तिवादी कवितांनिसं कया अत्याधुनिक
धाराया कवितायात तक नं थःगु सम्पादनया दुने लाका दिल' धका भिन्न भिन्न
धारा वयना परम्परा विरोधी खें छुना दिल । 'साम्यया सूत्र' दुगु खःसा
'अत्याधुनिक' या वर्ग दुमथ्याय् मागु खः ; किंत वय्कलं जिगु धापू स्वीकार

याना दीगु धाय्माल । वास्तवे 'आधुनिक' या दुने गुलि भिन्न प्रवृत्ति व धारा न्हात, दृष्टिकोण व अभिव्यञ्जना पात, वाद व विचार थ्यात श्वयागु भिन्न स्वरूपयात 'अन्तर' या अर्थ कया मदीगुलि हे शुकी दुनेया न्हू-पुलां अथवा ई ह्यगु स्वापा प्रत्यालोचकजुं मखन, अले आधुनिकया दुने 'अत्याधुनिक', 'न.लि' लावःगुलि 'न.लि' या संज्ञा बीगु नं ठीक ताल ।

तर जि न.लि मधयागुया कारण रत्नध्वजजुं थें लाकौलनिसें दुर्गालाल तकया कविताया लेंपु छस्वा जुगुलि मखु । खः रीति-नीति-धर्म सम्बन्धी परम्पराया पालन तथा इतिवृत्तात्मकता लाकौलजुया पालनिसें ल्हना वन (सर्वथा मदय् धुंकुगु मखु) । तर हिन्दी भारतेन्दुया इलनिसें आधुनिक साहित्य शुरु जूसां वय्कःया तथा मैथिली शरण आदि कवितय्गु रचना व प्रसाद-पंत-निराला प्रभृति कविया कविताय् विषय व शैलीया दृष्टि गुलि अन्तर दु; उक्तं हे लेखनाय व वय्कः लिपाया सम-देवकोटा-सिद्धिचरणया कविताय् गुलि ह्य-स्वा दु छु श्वयात "शृगु वा उगु समान सूत्र च्वनिसें ववर्थ्यंक दु" धयागु 'पाण्डे भाषा' या सूत्रे ची फें? इलियटया न्होने वडस्वर्थ, शैली पुलां मखु धाय्गु व दुर्गालालया न्होने लाकौल न्हून् धाय्गु छु हे मपा । प्रभाव लाना हे पुलां ज्वीगु खःसा लाकौल-चित्तधरजुयात । सिद्धिदास व योगवीरया भवले तद्माली । १७७०-१८५० इस्वीया वडस्वर्थ रोम्यान्टिक कालया शुरु शुरुया कवि । भीष्माय् थन रोम्यान्टिक काव्यया ई मदय् धुंकल । श्वयात आ न्हूगु रूपे इलियटया भवले गुक्तं भवःछ्वीगु खः मस्यु ।

लाकौलनिसें दुर्गालाल तक नं आधुनिकया दुने लावः । तर सिद्धिदास व सिद्धिचरणया काले गुलि अन्तर दु अथे हे लाकौल-दुर्गालालया

कविताय् नं अन्तर मदु धाय् फैमखु । काव्यात्मकता गुकी अप्पो, गुकी ह्य जुया नं लाकौल, चित्तधर, धर्मरत्न, मोतिलक्ष्मी व अज सिद्धिचरणजुया 'मां' कविता तक नं समानधर्मी थें जुया छगु पहलं ब्यागु दु । रमापतिया 'योह्य खुसिचा' नं श्व प्रभावं पिने मला । छायावादी शैली व विषयया अनुरूप फत्तेबहादुरजुया कविता, सिद्धिचरणया 'दुवाते', व्यथितया 'ध्वेपीगु सलां', हरिकृष्णया 'छु खः?', 'सिसि', आदि ब्वलंगुलि गुगु व्यञ्जना व विषययात ज्वनेगु-स्वय्गु पहः श्वय्कःपिनिगु दु श्व व लाकौलपिनिगु कविताय् पा । श्वयागु प्रभावे 'बलचा' दंगु, 'खुसिया लिसः' वःगु 'मचा सीह्य मांयात' लिधंसा ब्यगु दु । 'मत' व 'मां मदुपिन्त' कविताय् समाज प्रति दायित्वया निर्देश याना तःगु ई-सः दु । तर शैली व विषययात ज्वनेगु पद्धती थुपिसिकं भिन्न व ह्य-स्वा 'पूजा', 'छन्हु वइतिनि' व 'थन जि न्ह्याबलें वयाच्चने' कविताय् दु जलि मेमेगुली मदु । रत्नध्वजजुं श्वयात नं लाकौल-चित्तधरनाप स्वाना दुगु भिन्नतायात लोमंका दल । शैलीया दृष्टि भाव-वस्तुयात तप्यंक स्वीकार याय्गु स्वभाव-वर्णन-पद्धति दु, उक्तिया भावात्मक सहचर जुया आत्मसात याय्गु सूक्ष्मता मदु । मेगु रूप, व्यक्तिगत विछिप्तता व दुःखया दुने चाचाहिला थःत सन्तोष बीगु अथवा अदृश्य लोक-यात गन्तव्य दय्का उकी हे ब्वया ज्वीगु पहःया व्यक्तिवादी कविता । गुलि गुलि ला लें हे ज्वने मफुगु कवितां नं थाय् कयातःगु दु । विषय-वस्तुया दृष्टि स्वःसा थौंया जन-जीवन व ह्यगु परिस्थिति ह्यगु व्यापक जीवन व श्वयागु विभिन्न समस्या, आदर्श तथा जटिलता आदि यथार्थतायात कत्तिक ज्वनातःगु नं मदु ।

थन कमलप्रकाश मल्लजुया आरोप नं लुमंके बहः जू । वय्कःया

आरोप खः— “प्रहार खालि ‘नःलि संग्रह’ या वविनिगु अभिव्यञ्जनां पत्ते हे जक जुल ला घेगु शंका याय् मछिगु मखु ।” (‘भी’ दै २, स्था १-१०) वास्तव न्हूगु कविताया व्याख्याय् च्वेधुंगु दु— “व्यक्तिगत व्यक्तित्वया मौलिकतापूर्ण अभिव्यक्तिया नाप नाप समाजपरक घगतलय विस्तृत उद्याने छःगु विस्तृत भावभूमिया स्वा ख. न्हूगु कविता ।” (‘भी’ दै २, स्था १) आरोप याय् न्ह्यो ववथीक स्वया दीगु जूसा थ्वया व्याख्या वय्कलं फामा दी, आरोप मखु । खः, विषय पाखे जि अप्पो ताहाय्क चर्चा भयाना । तर न्ह्यागु जूसा ‘नःलि कविता’ वया मदीग्या कारणे संग्रहया “कवितां थौया जीवनया यथार्थ नाप हे हेलमेल तःगु खनेमदु” धयागु विचार नाप जिगु विचार पागु मदु । गुलि अभिव्यञ्जना स्वरूपं प्रस्तुत संग्रहया ‘नःलि कविता’ तापा उलि हे विषय-वस्तुया दृष्टि थौया यथार्थता तापाना अलग हे थ्वया समाज दु थें मेगु हे गुगु राग अतापर्य याता च्वे थें च्वे । सालाखालां धाय्गु ख सा तःदमलि न्ह्येया मदय् धुंकुगु परिस्थिति-का लुमंति जक थें च्वन । ‘गय् याय्, स्वर्गानुभूति, दुवाते, ध्वेगीगु सलह, सीगु’ आदि कवितां थ्व लोकं पिहँ वनेत सल्लाह तक नं बिया च्वंगु दु । एप्रिल ४१५ पु कवितां जक वर्तमान जीवन नाप कुलि चिनेत स्वःगु दु । न्हूपि कविया प्रायः कवितां ला वर्णनया वस्तुइ हे जीवन व समस्या समर्पण याता लोमंका च्वंगु दु । थौया वस्तुस्थितियान कत्तिक घय्पुना भ्वाना च्वंगु मदु !

शनेनेगु समस्या व अभाव हिना तःगु जीवनया गथि व्यंगु अथवा परिवर्तन अनुसारया मान्यता, आदर्श व छस्वा जुया च्वंगु वर्तमान जीवनया सामाजिक, आर्थिक, दार्शनिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक यथार्थयात पाश्चिम्

हृदयंगम याता तःगु तथा थ्व प्रति चेतनशील दृष्टिकोण दुगु कविता विशेषतः नःलि संग्रह उलि हे तापा गुलि नःलि कविता व रत्नध्वजजुया दृष्टिकोण । रत्नध्वजजु थः नं छह्य आलोचक जूगुलि खालि श्रद्धाया मिखां मस्वने आलोचकया दृष्टि नं ब्वना लिसः बिया दीगु जूसा मल्लजुयात “कवितायात ह्यसीकेगु अभ्यास व अनुभव मगानिगु ला मखु ला ?” धका अःपुक विदा काय्गु स्वयादी मखु थें च्वे । उदेकया खँ खः, थौया जीवन व तादात्म्य स्थिति नाप ‘नःलि संग्रह’ नं सम्बन्ध तय्मफु धयागु खँया माने गुकथं वय्कलं “नेपाल भाषाया कविवर्गयाके थःगु वर्तमान जीवनया स्थितिंयात हृदयंगम याता कविता च्वेगु शक्ति वा प्रवृत्ति मदु” धयागु आरोपया भावे कया दिल । जि स्वयं ला प्रस्तुत सफुली संग्रहित कविता जक वर्तमान जीवन नाप तापागु धयागु शंकाया पुष्टि या । थ्व विषये जिगु धारणा ला थुलि हे खः । छायाधासा थुकि पिने नं संग्रहया कवितय्गु आपालं कविता दै— वयागु आलोचना नःलि संग्रहया आधारे गुकथं ज्वी फै, मथू । कविया ब्याक्क कविताया प्रतिनिधित्व ‘नःलि संग्रह’ या छपु वा निपु कवितां यागु दु धयागु जोशीजुया धारणा खःसा अथवा व हे छपु-निपु कविता जक थ्वया कवि-वर्गया दु धयागु अनुमान सत्य जूसा रत्नध्वजजुं शंका याता दीगु खँ मनासिब खै । अकि ग्यानापुगु प्रश्न वाय् मलो, बरकांछि प्रस्तुत ‘नःलि संग्रह’ हे नेपाल-भाषाया कविताया वर्तमान रूप व स्तरया दमु खः धयागु भापीगु खःसा कविताया विकास व यथार्थ नाप तादात्म्य तय् सवेत ज्वीमा धयागु खँया शंकासम्म याय् थ्व संग्रहनं न्वागु मदु धाय् फैमखु ।

आ खँ वै, न्हूगु कविताया लागी भीगु साहित्ये थाय् दु कि मदु ? थ्व श्रेयस्कर ज्वी वा अहितकर ? छु थ्वयात वा थ्व सम्बन्धी धारणायात

देशीय अथवा राष्ट्रिय धाय् कै ला ? नःलि कविताया गुलि चेवाचर्चा जुल,
 थ्वयागु मुख्य आधार धया थें थ्व प्रश्न याना दिल । न्हूगु कविता प्रति
 थज्यागु शंका व विदेशी त्यासाया आरोप नापं कमलप्रकाशजुया लेखं
 व्यक्त जूगु दु । रत्नध्वजजुं थें 'ग्यानापुगु' धया लिचिनेगु खःसा 'वादे
 वादे जायते तत्वम् बोध' या छुं हे माने मन्त । थ्व मल्लजुया मौलिक प्रश्न
 खः । गुलि विचारनीय जू थ्व उलि हे शंकालु स्वभाव व संकीर्णताया
 लिसनं मतोलुगु भू नं सीदु थुकि । निनेलापि कविवर्गया विषये जिगु तर्क
 खालि थुलि हे जक खः— गुगु आधारे कवित दुथ्याका तःगु दु
 व दृष्टि स्वयंभूले उल्लिखित पिनेलापि कविता तोफिके मागु खण्ड मदु ।
 तोफ्युपि वा मथ्यापि कवितय्गु कविता हे नःलि कविता खः, अकि थुकिया
 प्रतिनिधित्व बय्कःपिसं जक याइ धयागु जिगु धापू मखु, थ्व अर्थ गबलें हे
 पिहाँ वै मखु— जितः विश्वास दु । तर थ्व सम्बन्धी लिसः व शंकाय् केवल
 व्यक्तिगत इर्ष्या ध्वेनीगु थें भापा आरोपीत ज्वीमागुयात निम्न मनोवृत्तिया
 परिणाम जक भापा । थ्व हे सिलसिलाय् 'भीगु नेवा काव्यया न्हूगु
 स्वरूप ध्वाञ्जीकेमा' धयागु मल्लजुं आवश्यकता खना दिल (अर्थात्
 कविताया उदाहरण) । तर जिगु तर्क व आशय खः— थ्व नःलि कविता मखु
 धयागु निष्ठाण याय्गु । छाय्थासा 'नःलि संग्रह' या पृष्ठभूमि नःलि
 कवितायात मेगु हे अर्थे छाय्ना वहाःयात लुं धाय् थें जूवःगु दु । अकि
 नःलि कविता सम्बन्धी थःगु धारणा थ्वयागु विशेषण याना । थ्व नापया
 मतभेदं न्हू कविता दुने मखु संग्रहया पिने दु धयागु आशय गथे सिद्ध ज्वी ?
 नत्र मल्लजुं "न्हूगु कविता सम्बन्धी बय्कःया धारणा गाक्कं स्पष्ट जुया नं
 वय्कुलं भीत नेवा काव्यया न्हूगु स्वरूप ध्वाञ्जीकेमा मदिल" धका छाय्

उदाहरणया मांग याना दिल ? न्हूगु कविता पिने दय्फु व उदाहरण बी हे
 मा धयागु मतया अथवा धौपलखया लागी माने याना दिसै नेवा काव्ये न्हूगु
 कविता प्रकाशित जूगु मदुनि, अकि छु न्हूगु कविताया आवश्यकता मदु तथा
 थ्व सम्बन्धी धारणा दय्केगु अपराध खै ला ? 'नःलि कविता' यात मल्लजुं नं
 नःलि धया मदी । नाप नापं "थौया जीवनया यथाथं नाप थ्वया बालाक
 हेलहेल दु थें खने मदु" कविता न्हू ज्वी मफुगु वास्तविक कारण नं थ्व हे
 खः ।" धका मल्लजुं थ्व आवश्यकता स्वीकार याना दिल । तर लोगु अज्यागु
 कविताया स्वरूप हामीका मदिल, छाय् थें ?

न्हूगु स्वरूप उदाहरणया रूपे न्ह्यमथनागुलि कमलप्रकाशजुं छगू
 मौलिक प्रश्न भापा थ्व शंका व आरोप नं याना दिल— "उकि न्हू कविता
 सम्बन्धी बय्कःया उक्ति मेमेथाय् देशे जूगु काव्यात्मक प्रयोग प्रति ईर्ष्यालु
 दृष्टिया तप्यंगु प्रतिक्रिया थें जक खन दया च्वन ।" अथवा "भीगु हे वस्तुस्थिति
 सिबे मेथाय् काव्य प्रवाहं लेखकयात थ्व न्वाका च्वं थें च्व ।" ('भी' दै
 २, ल्या ६-१०)

वास्तवे थ्व न्हूगु प्रश्न मखु, न शंका हे खः । न्हूगु धारा वा प्रवृत्तिया
 प्रयोग प्रति आशक्ति ब्यनेबले अथवा आवश्यकता व आग्रह अनुसार प्रयोग
 याय्बले थुकथं विदेशी प्रतिक्रिया वा वस्तु धका शंका व आरोप याना
 तिरस्कारया दृष्टि स्वैपि भाउपि थन जक मखु मेमेथाय् नं दु । नेपाली
 कविताय् ह्यापा ह्यापा मुक्तक (गद्य कविता) या प्रयोग जूबले— जि
 लोममंगु खःसा— रत्नध्वजजुं थज्यागु हे कथं शंका तथा विरोध ब्यना
 दिल । हिन्दी छाय्वाँवाँदया काव्यया आरम्भे, रामचन्द्र शुक्लं ज्वना दीगु तर्क
 तथा निरालां गद्य कविताया प्रयोग याना दीबले अनया आलोचकतय्गु

दृष्टिकोण धातु माल धासा थ्व हे ज्वीगु खः । थथे हे प्रगतिवादी व न्हू कविताया प्रयोगय् नन्ददुलारे वाजपेयी थें जापि आलोचकतसें धा थें हे, अज्यागु हे शब्द मल्लजुं नं आरोप याना शंका क्यना दिल । खला न्हू कविता प्रति मल्लजुया दृष्टिकोण तिरस्कार व अवहेलनाया मखु अय्जुसां मेमेगु देशया तप्यंक लागु प्रतिक्रिया धया संदेहास्पद व धातु थें हे पुलांगु तथा संकीर्ण मनोवृत्तिया परिचय बिया दिल । प्रजातन्त्र लिपाया नेपाल व भीगु अन्तर-राष्ट्रिय विकासं देशे व्यापकता वय धुकल । ह्लापाया जीवन-आदर्श व सामाजिक मान्यता नं चवुना वना च्वन । मेखुर गुकथं परिस्थिति हिला च्वन वयात स्वयं भीगु जीवनया सामाजिक आर्थिक अवस्थाय सुधार ज्वी मफुनिगुलि न्हूगु समस्या व तिमप्यंगु व्यवस्थाय बांमेकाना प्रजातन्त्र छगु प्रयोग थें जुया च्वन । राजनैतिक जागृति चेतनाया स्फुरण जुजुं न्हूगु संस्कारया सृष्टि व पुलांगु मनोवृत्तिया ह्रास जुया च्वन (भीगु ज्ञान व दृष्टिकोणे विविधता खने दया स्वयंगु व विश्लेषण याय्गुया कोण हिला च्वंगु दु) । हरएक चेन्ने मू पुला च्वंगु मान्यता व आदर्श साहित्ये नं थज्यागु हे जीवनादर्श व दृष्टिकोणयात ब्वलकेत स्वै । थ्व वस्तु-भूमि न्हू कविताया निरिति उपयुक्त सा खः । थथे ई हिला सैद्धान्तिक व मानसिक चेन्ने लाना च्वंगु आघात गुगु न्हूगु किसिमं स्वयंगु व थ्वीकेगु दृष्टिकोण बिया च्वंगु दु, थुकि न्हूगु लै दय्के मफुसा हृदयंगम याय् मफुगु मधसैं सुख ज्वी ?

मेगु खँ, कला-संस्कृति-साहित्य धयागु ला भ्त मेमेगु देशं मथिका तय् कैमखु । अतिदेशवादी स्वरूप माला वन धासा 'भीगु' धयागु तक नं छुं मदै ला धका ग्याय् माली । थौंकन्हेया लघु-कथाया गुगु टेकनिक अथवा शैली-स्वरूप खः छु थ्व आधुनिक युरोपं ब्यूगु उपहार मखु धाय् जी ?

उपन्यास भी गृह्य बाज्या वा आजुं बिया थकगु धुकु खः ? विदेशी प्रभाव मुक्तगु आधुनिक काव्य-शैली थ्व खः धका छु मल्लजुं थ्वयागु दसु न्ह्योने तया दी कै ? आधुनिक नाटकया स्वरूप व पुलांगु नाटक गुलि पा थ्व थ्वीके धुंका थुकी गुलि मेगु देशं त्यासा स्वरूप वया च्वंगु दु— थ्व मखु धाय् कै ? थ्व फुक्क परिवर्तने अथवा विकासे त्यासा कया तःगुया कारणे भीगु वस्तु-स्थितिया गुलि ह्ला दु— मल्लजुं नं थ्वी मागु खः । छगु हे नासया परिस्थिति न गबलें च्वनी, न वस्तुया परिवर्तन ज्वीगु तोती । थुकथं परिवर्तने मेमेगु वस्तुया रूप नं हिलावं च्वनी । थ्व खयां नं तबि साहित्य-कलाया विभिन्न रूपे गुलि परिवर्तन बल, वयावं च्वनी तिति । उकी व वैगु हरएक अवस्था-स्वरूपे वस्तुस्थितिया ह्ला दय् हे मा धयागु खँयात यान्त्रिक किसिमं 'पारिनिन्या सूत्र' थें भापी मज्यू । न्ह्यागु अवस्थाय् नं साहित्य थःगु वस्तुस्थितिया प्रतिबिम्ब, नाना किसिमया मनोदशां ग्याय् मा, थ्वयागु मौलिक अभिव्यक्ती भीगु जीवन लेहपुया च्वने मा— थ्व तत्वया अनिवार्थता स्वीकार याय्गु मेगु खँ खः— अति आवश्यक नं । अय्जुसा परस्परे जुया च्वंगु सांस्कृतिक, शैक्षिक आदान-प्रदान वर्तमान लैप्वी छम्हेसिया प्रभाव मेम्हेसित लाइगु नं साधारण खँ जुल । थःगु हे जक ल्यया, उकी हे जक म्वाय्त्त स्वयंबले भीगु ब्याँचुलि व पहाडया भयाउरे, नेपा गाया घिंतांम्बनी व गालं पिनेया मारुनी थें जागु निता प्यता सिबे मेगु ल्यनी मखु ! अले थुकि जक थःत ह्यसीकेत स्वयंबले नागा प्रदेशया आदीवासी तथा अफ्रिकाया पिगमी थें (पिनेया संसारं तापाना) च्वने माली ला धका नं शंका याय् माली, ग्याय् माली ! पिनेया प्रभावयात नं यत्थे याना थःगु वस्तुस्थिति व थःगु ताले हनेगु अराष्ट्रिय ज्वी मखु । खास याना विश्व-साहित्य अनुरूप न्ह्यज्याय्त्त, अन थ्यनेत स्वयंगु खःसा

ला भन हे थज्यागु दृष्टिकोण पंगः जू वै । थ्व खँय् लिफः स्वया दीगु जूसा मल्लजुं उक्त शंका तथा आरोप याना दी मबु ला धयागु ताया । अले थौया भार वव्वी मफुगु खँ 'नःलि कविता संग्रह' या कवितां वयने धुंका नं न्हू कविता सम्बन्धी धारणा मेमेगु देशया काव्यात्मक प्रयोगया तप्यंगु प्रतिक्रिया धाय् माली मबु ।

थथे हे यदि थ्व धापूया माने सुनानं भीगु वर्तमान काव्ययात उपेक्षा व बहिष्कार यात धयागु भापिल धासा थ्व वय्कःपिनिगु व्यक्तिगत स्वतन्त्रताया खँ धया संतोष याय् माली । छायाधारा सिद्धिदास, योगवीरजुया महत्व वय्कःपिनिगु थःगु काले गाङ्कं हे दु । थःगु उत्तरदायित्व अवलेया समययात स्वय्क पूरा याना दिल । उक्तं हे लाकौल-चित्तधर आदि भी कवितसँ नं वयां लिपाया आधुनिक स्वरूप ज्वना नकतिनि चुलि जायावःगु काव्ययात थकाय्त् उत्साहप्रद व समग्रोचित लैपु दय्का वर्तमान साहित्यया पृष्ठभूमि दय्का दिल । वय्कःपिनिगु थ्व भाषा व साहित्य प्रतिया जागरुकतां हे थौया साहित्यिक, सांस्कृतिक राजपथ तैयार ज्वी फत । थ्व सकल पूर्वादि कवितय् देन व पृष्ठभूमियात उपेक्षाया दृष्टि स्वत धासा भविष्यं भीत अकृतज्ञया ज्वलं दय्को । थथे धका थौया काव्य-प्रवृत्ति व अत्याधुनिक प्रवाह-प्रयोग-स्वरूपयात थ्वीकेगु कुतः तक मयासँ थुकी वय्कःपिनिगु गुणग्राही जुया थ्व हे परम्परा-शासित कृतज्ञतां दुध्याका छस्वा याय्गु अति अग्रथाथवादी कृतज्ञता-शासित मनोभावना मखे ला ? थज्यागु संस्कार दतले खःगुयात खः व मखुगुयात मखु धका स्वप्नानिर्माण गुक्तं याय् कै ? गुह्यं अतीतया 'तथा थौकन्हे नं दीपि अग्रज कवितय् रचना प्रति उपेक्षा-बहिष्कारया संकेत हे मदुगु खँय् नं मात्तुमाला थज्यागु शंका याय्गु ठीक मनः । अकि नःलि

कविता सम्बन्धी आलोचनाय् जिगु गुगु तर्क व नःलिया सैद्धान्तिक धारणा खः व खँया पृष्ठभूमियात लोमका थ्व हे संदर्भे इज्जा पाउण्ड, मारिया रिल्के, रिम्बो, बदलेयर आदि कवितय् न्हूगु कविताया स्तर स्वया "भीगु वर्तमान काव्ययात उपेक्षा व बहिष्कार याय्गु गन तक ठीक खः जि मस्यु" धैगु तर्क नं छगु तर्कया निति जक भोछुवल, संदर्भे पिहाँ वना छुं दुगु वस्तुस्थितियात हृदयंगम याय् मफुतले वस्तुस्थितिया परिपक्वता धैगु खँया छुं हे माने मदु । नःली संग्रहित आपा कवितय् कविता बारे जिगु गुलि दृष्टिकोण खः उलि हे जक वय्कःपिनिगु कविता मखु । मेगु गुगुं कविता संग्रहे लागु दु, विशेष याना वर्तमान वस्तुस्थितियात हृदयंगम याना न्हूगु अभिव्यञ्जनाय् व्यक्त मज्गुलि थौया नःलि कविता धाय् मलो । थ्व खँया अर्थे वस्तुस्थितिया परिपक्वता व स्पेण्डर भाजुया धापू उल्लेख याना मल्लजुं थौया लागी न्हू कविताया अनावश्यकता पाखे मिला भाय् याना दीगु ला मखु ला ? गुगुं देशया अनुकरण याय्वं व जो थ्यनी धयागु खँय् जितः नं विश्वास मदु । तर मेमेधाय् गज्यागु कवितायात गुग् नामं ह्यसीकिगु खः व हे नां भीसं मेगु कवितायात छुना छगु धाराया परिचय बीबले नांया अनुकरण जुया फेशन थें जक जू मवंगे भ्रमे लाइगु व स्थिति थ्वीके मफुगु नं वयंवन, गुकि ग्याना आवेशे रत्नध्वजजुं थ्व खँयात (प्रस्तुत संग्रहया कविताय् जक लागू ज्वीगुयात) नेपाल भाषाया कवितय्गु बारे हे धागु भाषा अनावश्यक तं वयना दी माल ।

वस्तुस्थितियात अस्वीकार याय्गु थाय् मदु । तर भीगु वस्तुस्थिति नं भीत न्हूगु भावभूमि बिया च्वंगु दु, हिले धुंक्गु व हिला च्वंगु अवस्थां भीगु दृष्टिकोणयात न्हूगु किसिमं हृदयंगम याय्त् न्वाका च्वंगु दु; अनेक तंता-लंथां जागु जीवनया सफलतां विफलतां न्ह्यज्या वनेत उत्साह व प्रेरित

याना गति बिया चवंगु दु । थ्वयात निराशाया मिखां स्वया मखु, आशाया
ज्वलं दय्का; सन्तोषया सलं न्वाना मखु, प्रगतिया भावं धो किया; परम्पराया
थितिकुति शंका याना मखु, न्ह्यज्याय्त लोगु लैं हिला; वस्तुया रूपं मोहित
जुया मखु, वैत थ्वीकेगु प्रवृत्तिया अन्तःचेतना चाय्का कविताया न्हूगु भाव-
भूमि, प्रेरणा-क्षेत्र, अनुभव-क्षेत्रयात हृदयंगम याय् मा । भीगु काव्य-
विषय व काव्य-रूपयात न्हूगु कथं हनेत थ्व वस्तुस्थिति पर्याप्त मखु, गथे
धाय् ? वस्तु कवितात खनी मखु, केवल ग्वाकी; खंका शब्दे हनेगु व भावे
न्वाकेगु ज्या कवि याइ ! अकि वस्तुस्थिति परिपक्व खः-मखु धयागुया दसु
कविया चेतना व हृदयंगम याय्गु सामर्थ्य नं खः । खालि वस्तुस्थितियात
दोष बिया निर्दोष ज्वीत स्वय्गु निष्चेतना व एकांगी दृष्टिकोण जू वनी ।
अले बर्नाडशाया थ्व धापू नं गुगुं अंशे लुमंके बहः जू- “थिती जितः
विश्वास मदु । गुह्य मनुखं थःगु सफलताया लागि आवश्यक परिस्थिति माली,
यदि माला ल्वीके मफुत धासा निर्माण याइ, व हे मनु जीवने सफल ज्वी ।”
थुलि धाय् धुंका न्हूगु कविता आ गोपु ल्यनी, गुह्यसिगु गोपु दै, थ्व
माला स्वय्गु ज्या हनेबहः आलोचक श्री रत्नध्वजजुयात हे लःल्हाय् । ●

[‘भी’ दँ ३, ल्या १ व २, नं. सं. १०८०]